

Comparative Turkish Dialects and Literatures
Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri ve Edebiyatları
Cilt/ Volume 1, Sayı / Issue 1, Mayıs/ May 2022, 91-140

Atıf/Citation: Efendioğlu, S. (2022). Sovyet Dönemi Kazak Dil Bilimi / Dil Bilgisi Araştırmaları ve Kazak Dil Bilginleri Hakkında (1920-1990). *Comparative Turkish Dialects and Literatures*. 1 (1). 91-140.

SOVYET DÖNEMİ KAZAK DİL BİLİMİ / DİL BİLGİSİ
ARAŞTIRMALARI VE KAZAK DİL BİLGİNLERİ HAKKINDA
(1920-1990)

About Kazakh Linguistics and Grammar Studies and Kazakh Linguists in the Soviet Era
(1920-1990)

Araştırma Makalesi / Research Article

(Makale Geliş Tarihi: 25.02.2022 / Kabul Tarihi: 01.05.2022)

Bayan ZHUNUSSOVA*
Süleyman EFENDİOĞLU**

Öz

Kazakistan'da Sovyet Dönemi, kültürel, bilimsel, sanatsal faaliyetlerin gelişmesi, eğitim ve basın sistemlerinin genişlemesi, ulusal yazıların sis-

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, *Ataturk University Institute of Turkic Studies, Turkish Language and Literature Department, PhD Student*, bayan75-75_75@mail.ru, ORCID ID: orcid.org/0000-0003-3570-1010.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü: *Prof. Dr. Ataturk University Faculty of Letters, Contemporary Turkish Dialects and Literatures*, sefendioglu@atauni.edu.tr, ORCID ID: orcid.org/0000-0002-2597-152X.

temleştirilmesi ve edebî dilin oluşması için belirgin fırsatlara sahipti. Dolayısıyla Kazakistan'da dil çalışmalarının gelişmesi ve bağımsız bir bilim dalı hâline gelmesi Sovyet dönemi ile örtüşmektedir.

Makalede, Sovyet döneminde Kazakça üzerine (1920-1990) yapılan dil çalışmaları sistematize edilmiş; Kazak dil biliminin günümüze kadarki gelişim tarihi ve bu dönemlerde ulusal dilin gelişmesi adına yapılan çalışmalar tanıtılmaya çalışılmıştır. Sovyet döneminde Kazak dil bilimi/dil bilgisi araştırmaları farklı düzeylerde gelişmiştir. Bu yüzden onların her birini on yıllık gruplara ayırıp, yapılan çalışmaları dönem dönem vermeye çalıştık. Ayrıca Kazakistan tarihinde önemli etkiler bırakmış şahsiyetler arasından ağırlıklı olarak Sovyet döneminde yaşamış ve eserleriyle silinmez izler bırakmış aydınlardan bahsettik. Bunlar arasında dil ve edebiyat alanında tüm Türk dünyasına model olmuş büyük bilim adamları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sovyet Dönemi, Kazak Türkçesi, Kazak Dil Bilginleri.

Abstract

The Soviet era in Kazakhstan had distinct opportunities for the development of cultural, scientific and artistic activities, the expansion of educational and media systems, the systematization of national writings and the formation of a literary language. Therefore, the development of language studies in Kazakhstan and its becoming an independent branch of science coincide with the Soviet period.

In the article, language studies on Kazakh language during the Soviet period (1920-1990) were systematized; The history of the development of Kazakh linguistics until today and the studies on the development of the national language in these periods have been tried to be introduced. Kazakh linguistics/grammar studies developed at different levels during the Soviet period. Hence, we tried to divide each of them into ten-year groups and give the work done from time to time. In addition, we mentioned the intellectuals who lived mainly in the Soviet era and left indelible traces with their works, among the personalities who had a significant impact on the history of Kazakhstan. Among them, there are great scientists who have been a model for the entire Turkish world in the field of language and literature.

Keywords: Soviet Period, Kazakh Turkish, Kazakh Linguists.

Giriş

Dil, asırların süzgecinden geçmiş kültürel bir hazine ve ulusal bir mirastır. İnsanların hayatındaki tarihî olaylar, büyük değişimler ve sırlar dil aracılığıyla nesilden nesile aktarılır. Her bir milletin kültürünün ana göstergesi, ustalığı diline yansı-

mıştır. Dilin kendine has tarihsel dönemlerinin var olduğu bilinmektedir. Günümüzde Kazak dil biliminin; gelişmiş, teorik kavramları oluşmuş, dil normları tanımlanmış, kendi imajını ve yönünü belirleyen yüz yıllık bir tarihi vardır. Bu yüz yılda hayatlarını ana dilinin gelişimine adanmış pek çok yetenekli bilim insanı vardır. Günümüz XXI. yüzyılında ise edebî dilin oluşum tarihinin incelenmesi teorik ve pratik öneme sahiptir.

Sovyet döneminde Kazakistan'da yapılan dil çalışmalarının araştırma tarihi üzerine, 1920-1990 yıllarında yapılan çalışmaları sistematize etmeye karar verdik. Bu sayede Kazak dil biliminin günümüze kadar gelen gelişim tarihini, bu dönemlerde millî dilin gelişmesi için yılmadan çalışan Kazak dil bilginlerini gelecek nesillere tanıtmayı amaçlıyoruz.

Kazakistan'da dil çalışmalarının tarihi iki döneme ayrılır:

- a) Ulusal dil biliminin oluşumundan önceki dönem,
- b) Ulusal dil biliminin oluşum dönemi.

Ulusal dil biliminin oluşumundan önceki dönem, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar sürer. Ulusal dil biliminin oluşum dönemi ise ikiye ayrılır:

1. Baskı öncesi dönem (1912-1929);
2. Baskı dönemi (1930-1988) (Abilkasimov, 1982: 223).

Kazakistan'da Sovyet Dönemi Dil Çalışmaları

1920-1930 Arası Dönem

Sovyet döneminde Kazakça dil çalışmaları farklı düzeylerde gelişmiştir. Bu yüzden onların her birini on yıla bölüp, yapılan çalışmaları gruplar hâlinde sistematize etmeye çalıştık. Sovyet yönetiminin ilk yıllarında, 1920'lerde Kazak dilcilerin asıl görevi, ülkedeki cehaleti ortadan kaldırmak, yeni açılan okullar için kendi alfabelerini oluşturmak, dil bilgisi ders kitaplarını yazmak, yeni imla düzeni geliştirmek gibi önemli faaliyetlerdi. Kazak dil âlimleri bu çalışmaları başarılı bir şekilde gerçekleştirdiler. Daha önce kullanılan harflerin yazı dilinin ses sistemine uymaması bazı sorunlara neden oldu. Yeni bir alfabe oluşturma gerekliliği, dilin ses sisteminin kapsamlı bir şekilde araştırılmasını gündeme getirdi. 19. yüzyılın ikinci yarısında, tarihteki baskılardan önce İbray Altınсарın, Kazak yazısını Rus harflerine dayandırmaya çalışmışsa da, yirminci yüzyılın başlarında Ahmet Baytursınov Arap harflerine dayanarak yeni Kazak alfabetesini geliştirdi. Bu bağlamda Baytursınov, Kazak dilindeki ünlü ve ünsüzlerin sayısını, ses uyumunu ve dilin fonolojik özelliklerini belirlemiştir. Yine bu dönemde kitle okuryazarlığı için alfabe, mini referans kitapları,

gramer ve metodik öğretici, sözlükler oluşturuldu. Hael Dosmuhamedov, Teljan Şonanov, Jüsüpbek Aymautov, Koşke Kemengerov, Abdrahman Baydildin, Nazir Torekulov gibi Kazak aydınları dil konuları üzerine araştırmalar yaptılar, ulusal dilin gelişimine önemli ölçüde katkıda bulundular. 1926 yılında Bakü’de düzenlenen I. Türkoloji Kongresi’nde “tüm Türkler için Latin alfabesine geçme” kararı alındı. Bu bağlamda, ülkede Latin alfabesine dayalı yeni yazıya geçiş konusu gündeme geldi. Latin alfabesine geçişin ana sebebi olarak, Arap alfabesinin Kazakça ses sistemine uyumsuzluğu ve Avrupa kültürüne yakınlaşmak için Türk halklarının genelinde Latin alfabesine geçme talebinin artışı gösterildi. A. Baytursinov’un Arap alfabesi, Kazak dilinde ilerici modern gereksinimleri karşılamayan bir durum olarak kabul edildi ve sonu ideolojik bir çatışmaya dönüştü. Latin alfabesine geçiş kararı 1924 yılında verilmişse de, Kazak hükümetinin "Yeni Kazak Yazımına İlişkin Kararname"si ancak 1929’da yayımlanmıştır. 1940 yılında Kiril alfabesine geçişe kadar bu grafik halk tarafından kullanıldı. Böylece 20’li yıllar, akademisyen İ. Kenesbayev’in ifadesiyle, Kazak dil biliminin gelişiminin geleceğini hazırlayan ve ana dilde eğitimin doğuşunu getiren yıllar oldu. Çünkü okuma yazma bilmeyenlerin azalması, ulusal terminolojinin geliştirilmesi, ders kitaplarının yayımlanması, kamu işlerinin ana dilde yürütülmesi gibi önlemlerin uygulanmasındaki ilk adımlar bu yıllarda başladı. Bu, Kazak dil biliminde fonolojinin gelişmesine ivme kazandırdı. Ayrıca, fonetik veya fonoloji, dil bilimin güçlü bir dalı hâline geldi. 1930’dan itibaren ise karşılaştırmalı fonetik alanı ortaya çıktı.

1930-1940 Arası Dönem

1930’larda Kazak dilinin bilimsel olarak araştırılmasının başlangıcı, seçkin bir Kazak dil bilimci olan Profesör Kudaybergen Kuanoğlu Jubanov’un (1899-1938) adıyla ilişkilidir. K. Jubanov’un eserlerinde dil seslerinin özellikleri ve sınıflandırılması, seslerin değişim yasaları, kelimelerin hece yapısı dikkate alındı. İlerleyen bölümlerde özel olarak bu bilim adamının Kazak dil biliminin gelişimine yaptığı büyük katkılardan bahsedilecektir. Her yerde farklı seviyelerde çok sayıda eğitim kurumunun açılması, eğitimin ana dilde verilmesi, ana dilin en önemli derslerden biri olarak öğretilmesi gibi çalışmalar, dilin gramer yapılarının incelemesini, pratik ve bilimsel gramerlerinin yazılmasını gündeme getirdi. Kazak dil bilimciler bu zor ve meşakkatli görevi de onurlu bir şekilde yerine getirdiler. Sonuç olarak, tüm ortaokullar Kazak dilinde yazılan gramer ders kitaplarına sahip oldu ve dilin akademik grameri yayımlandı.

1930’larda ilk ve orta dereceli okulların tamamı ana dili ders kitaplarına sahip oldu. Yükseköğretim kurumlarında Kazak dili uzmanlarının dil ve gramer kitaplarının hazırlanması için gerekli ortam oluşturuldu. Kazak Türkçesinin fonetiği ve

gramer yapısı okul ders kitaplarında ve makalelerde incelenmişti ancak, bunlar üzerinde kapsamlı araştırmalar henüz yapılmamıştı. 1930'ların sonlarında Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçiş için hazırlıklar başladı.

1940-1950 Arası Dönem

Sovyet döneminin üçüncü döneminde, 1940'larda Kazak dil bilimi daha da geliştirildi. 1940'tan başlayarak, söz diziminin bireysel sorunları incelenmeye başlandı. Kazak dilinde basit ve birleşik cümle türleri tespit edildi, gizli öznel cümlelerin ve birleşik cümlelerin mahiyeti ortaya konuldu, konuşma dilinin söz dizimi üzerine önemli bilgiler verildi. 1940'ların ana yeniliği, Rus grafiklerine dayanan Kazak yazısının benimsenmesiydi. Yeni Kazak Kiril Alfabeti 42 harften oluşmaktadır, 33'ü Rus harfi ve 9'u Kazak dilinin özel seslerini uygulayan harflerdir. Rus alfabesine geçme fikri, Latin alfabesini kullanmanın verdiği rahatsızlıktan kurtulmak içindir. Esasında bu alfabe Kazak halkını Rus kültürüne yakınlaştırmak için doğmuştu. 1940 yılının ikinci yeniliği, Kazak dil biliminin teorik konularına odaklanılmasıydı. Bu yıllarda fonetik alanda Kazak dilinde ünlüler, ünsüzler, aksanlar üzerine Kenesbayev'in bilimsel makaleleri; dil bilgisi alanında N. Sauranbayev'in Kazak Dilinde Birleşik Cümleler Sistemi (bu konudaki doktora tezini 1943'te savundu.), Zarf-Fiillerin Anlambilimi ve İşlevleri, S. Amanjolov'un Kazak Dilinin Bilimsel Söz Dizimi, S. Jiyenbayev'in Söz Dizimi Problemleri, A. Iskakov'un Zarfları, G. Musabayev'in Sıfatları, I. Mamanov'un Fiili, M. Balakayev'in Basit Cümle Söz Dizimi vb. gibi çalışmalar yayımlandı. Kazakçanın daha önce bir bilim dalı olarak araştırılmamış, bir bilimsel ders olarak öğretilmemiş söz varlığı alanında, ilk çalışmalar ortaya çıkmıştır. İ. Kenesbayev, Kazak dilinin deyimleri; S. Amanjolov, G. Musabayev, K. Şaripov, A. Ermekov ve diğerleri sözcük bilimi sorunları üzerine makaleler yayımladılar. 1940'lı yıllarda bu şekilde bir dizi güncel konu üzerinde karmaşık araştırmalar yapıldı, ancak o zaman bunların önemi ve sonuçları tam olarak anlaşılmadı.

1950-1960 Arası Dönem

1950'li yıllar, Kazak dil biliminin net bir şekilde oluştuğu, sınırlarının belirlendiği ve ilgili bilim alanında büyük başarıların elde edildiği önemli bir dönemdir diyebiliriz. 1950'lere kadar sözcük bilimi ayrı bir ders olarak öğretilmiyor; sadece makaleler şeklinde dile getiriliyordu. G. Musabayev kelime bilgisi üzerine bilimsel bir ders kitabını yazan ilk kişiydi. 1950'li ve 1960'lı yıllardan beri kelime gruplarının farklı (eş anlamlılar, homonimler, arkaizimler, yabancı unsurlar, birleşik kelimeler

vb.) özelliklerini belirlemek için araştırmalar yapılmıştır. Ayrıca, önceki araştırmaların kazanımları ve deneyimleri toplandı, eklendi ve önemli çalışmalar olarak yayımlandı. Bunların ilki, 1954'te yayımlanan Kazak dilinin ilk bilimsel kursu "Modern Kazak Dili", kelime bilgisi, fonetik ve gramer, adlı çalışmaydı. Yazarları, M. Balakayev, N. Sauranbayev, I. Kenesbayev, A. Iskakov, G. Musabayev'di. Süreli yayınlardaki bazı eksikliklere rağmen bu eser, Kazak dil bilimcilerinin uzun yıllardır fonetik, sözlükbilim, dil bilgisi alanındaki bilimsel araştırmalarının neticesi ve Kazak dil biliminin büyük bir başarısıdır. Bu nedenle eseri, Kazak dil bilimi üzerine 1954 öncesi yapılan bilimsel çalışmalarının bir sonucu olarak anlamak daha doğru olacaktır.

1960-1970 Arası Dönem

1960'larda Kazak dil bilimi kapsamlı bilimsel araştırmaların konusu hâline geldi ve aşağıdaki bilimsel başarıları elde etti. 1962'de fonetik ve morfolojiden oluşan "Modern Kazak Dili", 1967'de morfoloji ve söz dizimi alanlarını kapsayan iki ciltlik "Kazak Dilinin Grameri" adlı bir çalışma yayımlandı. 1969 yılında Dil bilimi Enstitüsü bünyesinde Dil Kültürü Bölümü kurulduktan sonra araştırmalar sistematize edilmeye başlandı. Bir dilin gramerini yazabilmek için elbette o dilin belirli normlarını belirlemek gerektiği bilinmektedir. Bununla birlikte, dilde az çok diyalektik özellikler ve buna bağlı olarak çeşitli farklılıklar olabilir. Bu nedenle dilin gramerini yazabilmek için dilin ağız özelliklerini, bu özelliklerden hangilerinin gramer, dilsel bir norm olarak kullanılması gerektiğinin doğru olacağını belirlemek gerekmektedir. Bu nedenle Kazak dil biliminde diyalektolojik araştırmalar yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda Kazak dilinin ağız sözlükleri, ağız haritaları oluşturulmuştur. Bu çalışmalar, lehçelerin tanımlanması ile sınırlı kalmamıştır, aynı zamanda halkın ulusal edebî dilinin oluşumu, dünü ve bugünü, gelecekteki yönleri hakkında da yoğun bir şekilde araştırmalar devam etmiştir. Böylece bu dönemde edebî dilin teorik ve pratik yönlerini kapsayan pek çok bilimsel çalışma yayımlanmıştır.

1970-1980 Arası Dönem

Sonraki on yılda, 1970'li yıllarda, folklor dili, kurgu dili çalışmanın ana nesnesi oldu. Dilin sözcük bilimi alanında da derin bir araştırma faaliyeti başlatıldı. İ. Kenesbayev deyimler problemlerini inceledi ve "Kazak Dilinin Deyimbilim Sözlüğü"nü (1977) geliştirdi. "Kazak Dilinin On Ciltlik İzahlı Sözlüğü", "Abay Dili Sözlüğü", eşanlamlılar sözlüğü, linguistik, imla, diyalektolojik, orfoepik, ters alfabetik, vb. sözlükler yayımlandı. Buna ek olarak, Kazak ve Rus, Arapça, İran, Moğol ve Batı Avrupa dilleri arasındaki ilişkiyi incelemek için zengin bir materyal sağlayan

birkaç iki dilli sözlükler yayımlandı. İki dilli sözlüklerin yanı sıra Kazak dilinde çeşitli tek dilli sözlükler de (açıklayıcı, imla, lehçe, deyim, yabancı kelimeler, eş anlamlılar vb.) yayımlanmıştır. Böylesine derinlikli bir çalışma süreci neticesinde Kazak dil biliminin anlam bilimi ve sözlük bilimi alanı birçok yönden gelişmiş, çağın gerekleri doğrultusunda çeşitli aşamalar kat edilmiştir. Ancak Kazak ulusunun milliyetçi aydınlar zümresinin yok edilme süreci içerisinde, Kazak dilinde karşılığı olmasına rağmen Rusçadan kelimeler alınması ve bu kelimelerin Rus dilindeki şekliyle Kazak dilinde yazılması kurallaştı. Özellikle özel adların Rusça versiyonuna uygun olarak yazılması, Kazak alfabesine ә, ю, я, ь, ъ, ш, щ, ч gibi harflerin girmesine yol açtı (Abişeva vd. 2018: 145).

1980-1990 Arası Dönem

1980'lerde Kazakçada kelime oluşumunun özellikleri belirlendi, kelime türetimi bağımsız bir alan olarak morfolojiden ayrıldı, Kazak dilinde kelimelerin türeyişi, kelimelerin bağlanış yolları, kelimelerin sırası gibi sorunlar incelendi. 1981 yılında, Dil Bilimi Enstitüsü'nde Terminoloji ve Çeviri Teorisi Bölümü'nün açılmasıyla adların oluşumunun yolları, yöntemleri, ilkeleri planlı sistematik araştırmalarla ortaya kondu. Çeviri teorisi üzerine bir dizi monografik çalışmalar yayımlandı. Dil tarihi, diyalektoloji ve ulusal dil biliminin oluşumu gibi konular makale boyutunda olsa da irdelendi, monografi bağlamında pek çok yeni çalışma yayımlandı. Edebî dilin gelişmesinde süreli yayınların dilinin rolü özel olarak incelendi. Kazak diliyle ilgili çalışmaların ilk baskıları özel olarak araştırıldı ve edebî dilin gelişimine katkıları tespit edildi. Genel Kazak dil biliminin ana yönleri; edebî dil dahil olmak üzere ulusal dilin tarihi süreci, Kazakistan'da farklı milletlerin dillerinin etkileşiminin incelenmesi, iki dillilik, çok dillilik araştırmaları, izahlı sözlük çalışmaları, Kazak dilinin tarihi dil bilgisinin yazılması, diyalektolojik atlas, dilin ses sistemini pratik olarak araştırmak, yabancı kelimeler sözlüğünü derlemek, çeşitli bilim alanlarıyla ilgili tam adlı sözlükler oluşturmak, sözlük bilim teorisindeki sorunları çözmek, kurgu, folklor dili, dil kültürü ve üslup sorunlarını geliştirmek, Kazak dilinin ses sistemini eşzamanlılık ve artzamanlılık açısından incelemek, yapısal, matematiksel, dil bilimsel yöntemlerle kapsamlı büyük çalışmalar yapmak bu dönemin en dikkat çeken yönleri oldu. Bu birbirinden değerli ve sorumlu çalışmalar sayesinde Kazak dili ve edebiyatının günümüz seviyesine ulaştığını söyleyebiliriz.

Sovyet Dönemi Kazak Dil Biliminin Temsilcileri

Kazakistan tarihinde önemli izler bırakmış kişiler arasında yirminci yüzyılın başlarında yaşamış ve eserleriyle topluma yön vermiş aydınlar bulunmaktadır. Bunlar arasında millî ve edebî bir dil oluşturma adına gayret etmiş büyük dil bilginleri

de vardır. Tarihçilerimizin birçoğu o aydınların hayatlarını yazıyor ve kamuoyuna sunuyor. Ancak, her aydının kişisel yaşamını ve yaratıcı mirasını, sosyo-politik faaliyetlerini ayrı bir konu olarak incelemek ve araştırmalar yapmak önemli bir meseledir. Sonuçta tarihin yaratıcısı halk olmasına rağmen, halkın yaratıcı gücünün güçlenmesine katkı sağlayan unsurun başında birey gelmektedir. Sovyet döneminde, ulusalcı Kazak aydınlarının yaşamını ve çalışmalarını objektif olarak ortaya çıkarmak imkânsızdı. Çünkü totaliter sistemin baskı yıllarında bir plan dâhilinde Kazak halkını aydınlardan ayırarak ulusal kimliği yok etmek veya köklerine uzak bir toplum oluşturmak ve bu bağlamda milliyetçi aydınları yok etmek gibi bir asimilasyon politikası izlendiği açıktır. Alaş Orda üyeleri dâhil olmak üzere Sovyet Hükümetine hizmet etmiş entelijansiya temsilcilerinin dahi tutuklanması veya öldürülmesi bunun en önemli kanıtıdır. Bunlar arasında Kazak dil biliminin oluşumu için emeği geçen büyük bilim adamları vardır.

Ahmet Baytursinov (1872-1937)

Ahmet Baytursinov, eğitimci, dil bilimci, yazar, şair, siyasetçi. 20. yüzyılın başında Kazak Türk düşünce hayatında önemli yere sahip bir kişiliktir. Çalışmalarını eğitim alanında yoğunlaştıran Baytursinov, Kazak eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması için önemli kararların alınmasında etkili olmuştur.

1873'te Kazakistan'ın Torgay eyaletinin Sarıtübek kasabasının Tosın köyünde dünyaya geldi. Babası, Kazak Türklerinin önde gelen bir ailesine mensup Baytursın Şoşakulı idi. İlk eğitimini köyünde okuma yazma bilen kişilerden ve Buhara'da eğitim almış bir molla'nın ders verdiği köy mektebinden aldı. 1886'da Ruz-Kazak okuluna yazıldı. 13 yaşına geldiğinde babası Rusya hükümetine göre sakin-calı adam olarak görüldüğü için Sibirya'ya sürüldü. Babasının haksız yere sürgün edilmesi Baytursin'ı derinden etkiledi (Özdemir 2008: 22). Babasının sürülmesinden sonra amcası Ergazi'nin himayesinde büyüdü.

Ahmet Baytursinov'un Kazaklar için en önemli tarafı, Kazak halkı için eğitim ve öğretim alanında yapmış olduğu çalışmalardır. 1917 Ekim Devrimine kadar Kazak halkının eğitimi ve yükselmesi için çok çalışmış ve bu yolda yeni okullar açılmasından o okullarda okutulacak ders kitaplarına kadar birçok sahada eserler vermiştir. Baytursinov, 20. asrın başında Kazak bozkırında yaşayan halkın okuma ve yazma eğitimine çok önem vermiş, bu konu onun en büyük meselesi olmuştur. Bu nedenle Cedit Hareketi misyonuna uygun olarak yeni bir Kazak alfabesi hazırlamış, Kazak dili ve edebiyatıyla ilgili okuma-yazma, gramer ve edebiyat tarihi ile edebiyat teorisi sahalarda kitaplar yazmıştır. Bu çalışmaların tamamı Baytursi-

nov'u Kazak halkının maddi ve manevi öğretmeni haline getirmiştir. 1921-1926 yıllarında Kazak Halk Araştırmaları Enstitüsünde, 1926-1928 yıllarında Taşkent'teki Kazak Pedagoji Enstitüsünde, yine 1928 yılında Kazak Devlet Üniversitesine bağlı olarak açılan bir yüksek okulda Kazak dili ve edebiyatı dersleri vermiştir. 1929 yılında ise halkı kışkırtmak suçundan tutuklanmış ve hapse atılmıştır (Aliyeva vd. 2019).

Baytursinov'un dille ilgili çalışmaları Orenburg'a sürgün edildiği 1910 yılı sonrasına denk gelmektedir. Bu çalışmaların başında yeni Kazak alfabesi gelmektedir. O döneme kadar tüm Türk halklarında alfabe olarak Arap alfabesi kullanılmaktadır. Ahmet Baytursinov bu alfabeyi Kazakçanın ses (ünlü-ünsüz) sistemiyle uygun hale getirmiştir. Arap harflerine dayalı olarak hazırlanan bu alfabe Kazakçanın seslerinden hareketle yeniden düzenlenmiştir. Baytursinov bu alfabeyi hazırlamadan önce Kazakçada anlam ayırt edici en küçük ses birimler olan ünlü (fonem) ve ünsüzlerin (allafon) tamamını tespit eder. Kazakçadaki seslerin incelik ve kalınlık özelliklerini sadece ünlüler açısından değil, ünsüzler temelinde de ele alır. Buna göre Kazakçada 43 ses bulunmaktadır. Baytursinov'un yapmış olduğu bu tasnifler ve çalışmalar, o dönemde çok ilgi görmüş ve dünyada o zamana kadar alfabesi olmayan başka diller için de bu alfabenin kullanımı tavsiye edilmiştir. Alfabe 1924 yılında «Ahmet Baytursinov Alfabesi» olarak adlandırılmış ve Kazaklardan başka Kırgızlar, Karakalpaklar ve Başkurtlar tarafından da kabul edilmiştir. (Mutlu, 2017). Baytursinov, 1926 yılında Bakü'de düzenlenen Türkoloji Kurultayı'na Kazakistan temsilcisi olarak «Türk Lehçelerindeki Terminoloji» adlı bildirisi ile katılmıştır. «Ädebiyet Tanıtqış» adlı eseri 1926 yılında Taşkent'te basılmıştır. Baytursinov'un bu eseri, edebiyat teorisi ve tarihi hakkındadır. Kitapta edebiyatla ilgili terimlerden söz sanatlarına, Kazak halk edebiyatının temsilcilerinden nazım bilgisine kadar birçok konuda bilgiler verilmiştir. Çeviri veya aktarma alanında 1909 yılında İ. A. Krylov'dan çevirdiği «Kırık Mısal» adlı şiir kitabı, Kirillov'dan yaptığı fabl türündeki çeviriler ve bu çeviriler temelinde kendisinin yazmış olduğu şiirlerden meydana gelir. Kırık Mısal kadar kapsamlı ikinci bir şiir kitabı da «Masa» adını taşır. «Masa» Rusçada «Sivrisinek» anlamında kullanılan bir kelimedir. Kitap adı olarak bu kelimeyi seçmesinin sebebi, «masa» yani sivrisineği, halkı uyandırmada kullanılan bir sembol veya araç olarak düşünmesidir.

Ahmet Baytursinov, Kazak Türklerinin en büyük aydın ve devlet adamlarından birisidir. Özellikle eğitim ve öğretim alanındaki çalışmaları onu Kazak halkının manevi öğretmeni haline getirmiştir. Halkının yükselişini eğitim ve öğretim alanında gördüğü için en büyük hedefi Kazak halkı içerisinde okuma ve yazma bilmeyen ki-

şilerin kalmaması olmuştur. Buna yönelik olarak da daha sonradan kendi adıyla anılacak olan ve Kazakçanın ses (ünlü-ünsüz) sistemine en uygun gelebilecek fonetik bir alfabe hazırlamıştır. Dil ve edebiyat alanlarında yapmış olduğu çalışmalardan bazıları özellikle alfabe, gramer ve edebiyat teorisi üzerine olan çalışmaları kendi zamanının da ötesindedir. Söz gelimi «Ädebiyet Tanıtqış» adlı eseri o zamana kadar görülmemiş bir eserdir. (Şen, 2014).

Yine dil alanında birçok gramer terimi oluşturmuş ve bu terimler halk arasında kabul görmüştür. Bazı eserlerinin ise adından bahsedildiği halde kendisi günümüze kadar ulaşmamıştır. Baytursinov'la ilgili önemli bir mesele, tüm eserlerinin bir araya getirilmesidir. Eserleri şimdiye kadar ilki 5 cilt, ikincisi 6 cilt olarak iki defa basılmış olmasına rağmen aslında bu eserlerin tamamının bundan çok fazla olduğu bilinmektedir. (Mutlu, 2017).

Önemli Eserleri

1. Baytursinov, A. (1909). *Kırık Misal*, Rus yazarı Ivan A. Krylov'un eserlerinden derlenmişse de çeviriden ziyade orijinal bir eser olarak benimsenmiştir, Petersburg.
2. Baytursinov, A. (1911). *Masa*, Şairin vatandaşlık hakkındaki düşüncelerini ortaya koyduğu şiirlerini içerir.
3. Baytursinov, A. (1912). *Okıv Kuralı*, Orenburg. Ahmed Baytursinov'un Kazaklar için Arap alfabesiyle hazırladığı okuma kitabıdır. Kendisi daha sonraki yıllarda bu alfabe üzerinde bazı değişiklikler yapmıştır. 1912-1915 yılları arasında yedi defa basılan eserden Kazak ilkokullarında çok faydalanılmıştır.
4. Baytursinov, A. (1914), (1914), (1915). *Til Kuralı*, I. Bölüm, II. Bölüm, III. Bölüm, Orenburg. Eserin birinci bölümü fonetiğe, ikinci bölümü morfolojiye, üçüncü bölümü sentaksa ayrılmıştır. On beş yıl boyunca Kazak çocuklarına ana dillerini tanıtan nadir eserlerden biridir. Kitap aynı zamanda Kazakçanın fonetik ve gramer yapısını açıklayan, bu yapıya bir sistem getiren Kazakça ilk ilmî araştırma sayılır. Çağdaş Kazakçada kullanılan dil bilgisi ve dil bilimi terimlerinin çoğu Baytursinov'a aittir.
5. Baytursinov, A. (1923). *Er Sayın Destanı*.
6. Baytursinov, A. (1926). *Edebiyat Tanıtqış*. Kazakça'da kendi alanında ilk teorik eser olarak değerlendirilen bu çalışma edebiyat tarihi ve teorisini, edebî eleştiri ve metodolojisini ilk defa açıklayarak Kazak edebiyatı bilgisini bir sisteme bağlamıştır. Halk dilinin zengin kelime hazinesinden derin

mânalı, geniş kullanıma sahip kelimelerden terim üretmiş, bu temelde Kazak edebiyatının bütün türlerini bir araya getirmiştir.

7. Baytursinov, A. (1926). *23 Joktav* (Yirmi Üç Ağıt). Yazar tarafından Kazak halk edebiyatından derlenen eserin Kazak halkının dört asrını içerdiği belirtilmektedir.

Kudaybergen Jubanov (1899-1938)

XX. yüzyılın 20'li-30'lu yıllarında Kazakçanın dil bilgisi için değerli çalışmalarda bulunan Ahmet Baytursinov gibi büyük öncüler arasında Kazakçanın kullanımını ve oluşumu hakkında eserleri ile tanınan, dil bilim alanındaki ilk Kazak profesörü (1932), türkolog, öğretmen – Kudaybergen Jubanov.

Kudaybergen Jubanov, 19 Aralık 1899'da Aktöbe bölgesinin Temir ilçesinde doğdu. Başlangıçta Ospan İshan Medresesi'nde Arapça eğitimi aldı. 1918'de Elek'teki iki sınıflı Rus-Kazak okulundan mezun oldu. Temir-Orkaş Volost'un ilk sekreteri ve ardından başkanı oldu. 1920'de Orenburg'daki Kusaynya Medresesi'nden mezun oldu. Arapça, Farsça, Rusça, Latince, Türkçe, Japonca, Fransızca, İngilizce ve Almanca bilmektedir. 1920'den 1922'ye kadar köyde öğretmen olarak çalıştı. 1922'den 1924'e kadar Temir ilçesinde ortaokulda görev yaptı. 1924'ten 1929'a kadar Aktöbe ilinin eğitim bölümünde üst düzey görevlerde bulundu ve aynı zamanda Aktöbe Pedagoji Koleji'nde ders verdi. Boş zamanlarında eğitimini kendi başına geliştirdi. 1925'te Moskova'da Türkçe konuşan cumhuriyetlerin yeni alfabeğe geçişine adanmış bir konferansa katıldı. Yeni alfabenin tanıtımıyla uğraşan Azerbaycanlı bilim adamı, Agamalıoğlu ile sık sık mektuplaştı. 1927'den itibaren Jubanov, St. Petersburg'daki Rus bilim adamları ile temas halindeydi. Türk dilleri akademisyeni araştırmacı A. N. Samoyloviç, oryantalist V. V. Bartold, dil bilimci A. V. Şerba, vb. eserlerini dikkatle okudu. 1928'de St. Petersburg'daki Şark Dilleri Enstitüsü'nden (Şark Araştırmaları Enstitüsü) mezun oldu. 1929'da bu enstitünün Akademisyen Samoiloviç başkanlığındaki "Türkiyat Araştırmaları Semineri"ne girdi. 1930'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Bilimler Akademisi Dil bilimi Enstitüsü'nün yüksek lisans öğrencisi oldu. N. Marr, I. Meşaninov, A. Bogoroditsky, vb. tanınmış dil bilimci bilim adamlarından dersler aldı. 1932'den 1937'ye kadar KazPI'de (şimdiki Almatı Devlet Üniversitesi'nde) profesör, Kazak dili ve edebiyatı bölümünün başkanıydı. (<https://termincom.kz/as-sets/pdf/fccc01431d3e67547942d7aa722f633c.pdf>, Erişim Tarihi: 19.03.2022).

1933'ten 1937'ye kadar Kurul üyesi, metodoloji, programlar ve ders kitapları sektörü başkanı, Kazak SSC Halk Eğitim Komiserliği Başkanı, Kazak SSC Devlet

Terminoloji Komisyonu Başkanı ve “Devlet Terminoloji Komitesi Bülteni’nin” editörlüğünü yaptı.

1936'dan 1937'ye kadar dil sektörünün başkanı, Akademik Muhabir-Üyesi, SSCB Bilimler Akademisi'nin Kazak şubesinin Prezidyum'u üyesi ve aynı zamanda "Kazak Dili Akademik Sözlüğü" nün genel yayın yönetmeniydi.

1935'ten 1937'ye kadar Kazakistan Ulusal Kültür Enstitüsü Akademik Konseyi üyesi ve Yeni Alfabe (Latin) için Tüm Sovyetler Merkez Komitesi üyesiydi.

1935'te Kazakistan Merkez Yürütme Komitesi üyeliğine seçildi, XVII. Sovyetlerin Tüm Rusya Kongresi'ne delege oldu ve “Kazakistan’ın 15. Yılı” rozeti ile ödüllendirildi.

19 Kasım 1937'de "halk düşmanı" suçlamasıyla tutuklandı ve 25 Şubat 1938'de Kazakistan'ın önde gelen devlet adamlarının ve tanınmış şahsiyetlerin toplu katliamının ilk gününde vuruldu.

3 Ekim 1957'de suç işlemediği gerekçesiyle beraat etti.

Kudaybergen Jubanov'un bilimsel mirası, teorik ve pratik çok çeşitli konuları kapsar. Birçoğu hala Kazakistan akademisinin önünde hazır beklemektedir. Kazak dil bilim tarihinde, Kazak dili, edebiyat eleştirisi, pedagoji üzerine ilk monografilerin yazarı olarak tanınır. Kudaybergen Jubanov'un çalışmaları, Türk dilleri üzerine karşılaştırmalı bir tarihsel araştırma yöntemi ile karakterize edilir.

Kudaybergen Jubanov, Kazak ortaokullarının 5-7. sınıfları için yazılmış ilk ders kitaplarından biri olan Kazak Dili Grameri'nin yazarıdır. K. Jubanov, Sovyet türkolog S. E. Malov'a göre, o zamanın Latin alfabesine dayanan Kazak alfabesinin en iyi projesine sahiptir ve Kazak dil biliminin, Kazak kültürünün gelişimi üzerine birçok pratik gelişmenin de yazarı olmuştur. (<https://termincom.kz/> Erişim Tarihi: 19.03.2022).

Kudaybergen Jubanov'un bilimsel fikirleri, günümüz kuşağının Kazak dili, edebiyatı, felsefesi, pedagojisi ve psikolojisi üzerine araştırma çalışmalarına, onlarca bilimsel monografi, yüksek lisans ve doktora tezlerinin yanı sıra bilimsel makale ve raporlara, beşerî bilimlerde özel kurslara ve "Jubanov'un Dersleri" bilimsel konferansına temel olmuştur. (<http://zhubanov.edu.kz/>, Erişim Tarihi: 19.03.2015).

K. Jubanov'un dil bilim üzerindeki çalışmaları yaklaşık on civarında bilimsel teze ve yüzden fazla makaleye doğrudan konu olmuştur. Ayrıca bilim insanının görüşleri modern bilim bağlamında incelenmeye devam etmektedir. Ancak elimize

geçmeyen sadece isimleri bilinen çalışmaları da oldukça fazladır. K. Jubanov'un dediklerine göre ve kitaplarının kapaklarındaki reklamlara göre, bilim adamı aşağıdaki çalışmalara sahiptir ancak bunların pek çoğu kaybolmuş ya da kaybettirilmiş, maalesef günümüze ulaşmamıştır. Akademisyen Rabia Sızdıkova'nın verdiği bilgilere göre, Profesör K. Jubanov, "Kazak Dili Üzerine Araştırmalar" başlığı altında on dizi eser hazırlamıştır. Bunlardan sadece ikisi yayımlanmıştır. Diğer sekiz eseri yayın evine teslim edilmiş, ancak "halk düşmanlığı içeriyor" gerekçesiyle imha edilmişlerdir. Eğer buna İsmet Kenesbayev'in editörlüğü ile yayımlanması gereken "Kazak Dilinin Bilimsel Dil Bilgisi. Cilt I. Fonetik" adlı 480 sayfalık olması planlanan kitabını da eklersek, bilim adamının mirasının daha da zenginleşeceği şüphesizdir. Maalesef söz konusu el yazmasının yayıncının evrak çantasından çalındığı gerekçesiyle, on başlıktan oluşan "Kazak Dili Araştırması" serisinin yalnızca ikinci bölümü yayımlanabilmiştir. Eserin metni editörün eline mi geçti veya başka bir şekilde kayıp mı oldu belirsizdir (Jubanov 2013: 448). Zaten Jubanov'un yayımlanan eserleri bile döneminde imha edilmiştir ve ancak bilim adamı beraat ettikten sonra 1966'da bazı eserleri yeniden yayımlanmıştır. Sovyet döneminde bu değerli Kazak bilim insanının adını ağza almak ve eserlerini isimlendirmek dahi yasaktı. Bu Kazak dil bilimi için yeri doldurulamaz bir kayıp idi. Çeşitli bilim adamlarının araştırmalarından hareketle K. Jubanov'un yazdığı ve farklı durumlarda, farklı yerlerde kaybolan eserlerinin neyse ki adları bugün için bellidir.

Önemli Eserleri

1. Bilimsel Gramer Materyalleri, 1. Cilt. Fonetik. 480 s.
2. Bilimsel Gramer Materyalleri, 2. Cilt. Morfoloji.
3. Kazak Dilinin Grameri. II. Bölüm, 6. Sınıf için, 2240 s.
4. Kazak Dilindeki Kelime Türleri Hakkında (Kazak Dili Araştırması, 3. baskısı)
5. Eşanlımlı Çift Kelimeler (Kazak Dili Araştırması, 4. baskısı)
6. Açık ve Kapalılar Arasında Fonemik Bir Farkın Ortaya Çıkması (Kazak Dili Araştırması, 5. baskısı)
7. Kelime Oluşumunun Özel Biçimleri Olarak "Yansıma" Kelimeler (Kazak Dili Araştırması, 6. baskısı)
8. Kazakların Hayvan (Mal) Ünlemleri (Kazak Dili Araştırması, 7. baskısı)
9. Kazak Dilinde İpotek Formlarının Doğası ve Doğuşu (Kazak Dili Araştırması, 8. baskısı)

10. Kazak Dilinde Zamirlerin Yapısı (Kazak Dili Araştırması, 9. baskısı)
11. Kazakların Kadın Konuşmasında Kinetik Sinyalleşme Unsurları (Kazak Dili Araştırması, 10. baskısı)
12. Kazak Dil Biliminin Soruları. Koleksiyon. Ed. Prof. K. Jubanov. 1 (3). Kitap.
13. Bir Kez Daha "de" Fiili Hakkında // Kazak Dil Biliminin Soruları. Koleksiyon.
14. Kazak Dilinde Akıcı Ünlülerin Kaybolmasının Nedenleri // Kazak Dil Biliminin Sorunları: Koleksiyon.
15. Kazak Dilinin Akademik Sözlüğü. 1. Bölüm [A-AZU]. Editörleri: A. Samoiloviç ve Prof. K. Jubanov. Kazak ve Rus Dillerindeki Kelimelerin Açıklamaları.

Seyil Jiyenbayev (1896-1945)

Jiyenbayev Seyil Sarıkuloğlu 1 Mayıs 1896'da Batı Kazakistan bölgesinin Börte ilçesine bağlı Jayıq (Ural) köyünde doğmuştur. Seyil Jiyenbayev, Kazak dilini öğretme yöntemlerinin oluşumuna önemli katkılarda bulunan bir Kazak bilim adamı ve filoloji bilimleri uzmanıdır (1942) (<https://engime.org/>, Erişim Tarihi: 06.12.2021).

1942 yılında SSCB İlimler Akademisi'nin Kazak şubesinde Edebiyat ve Tarih Enstitüsü kuruldu ve 23 Mart'ta Jiyenbayev, enstitünün Dil Dairesi Başkanlığına atandı. Jiyenbayev'in dil sektöründeki başkanlığı sırasında, Kazakça-Rusça sözlüğünün iki cildi yayımlandı, Kazak dilinin açıklayıcı sözlüğü için birçok materyal toplandı ve kart dizinleri oluşturuldu (bu çalışma 1935'te başladı, S. Jiyenbayev buna da büyük katkıda bulundu), ilk cilt hazırlandı.

Seyil Jiyenbayev, 5 Mayıs 1945'te 50 yaşında trajik bir olayla öldü.

1916'da öğretmenlik, 1930'da araştırma çalışmalarına başladı. 29 yıllık pedagojik ve 15 yıllık bilim kariyeri boyunca, 100'den fazla eser yayımladı ve Kazak dil bilimi ve metodolojisi konularında zengin bir miras bıraktı.

S. Jiyenbayev, ciddi bilimsel görüşlere, geniş bilgi birikimine sahip bir bilim insanıydı. Türk dilleri ile ilgili bilimsel çalışmalara meraklıydı. Akraba dillerden Tatarca ve Başkurtça'ya, yanı sıra Rus diline hâkimdi ve kendi başına Almanca'yı da öğrenmişti.

Bilim insanının editöryal çalışması ve incelemeleri eşsizdir. S. Jiyebyayev, 30 Ekim 1942'de S. M. Kirov'un adını taşıyan Kazak Devlet Üniversitesi'nde "Birleşik Cümlelerin Sınıflandırılması Prensipleri" konulu bilim adayı tezini savundu. Bilimsel muhalifleri, akademisyenler I. Meşçaninov ve İsmet Kenesbayev'di. Onlar da Jiyebyayev'in bu çalışmasına çok müteşekkir oldular.

28 Aralık 1942 yılında SSCB Bilimler Akademisi Başkanlığının 23 sayılı kararı ile Moskova'daki Dil ve Düşünce Enstitüsü'nün Akademik Konseyi üyeliğine seçildi ve 1944'te doçent unvanını aldı.

S. Jiyebyayev, Kazak dil biliminin zamanında en genç dallarından biri olan sözcükbilimde (leksikoloji) bilimsel bir kursun geliştirilmesine öncülük edenlerden biriydi. Doktora tezinin konusu da "Kazak Sözcük Biliminin Sorunları"dır. 19 Ağustos 1944 Doktora öğrencisi olarak kabul edildi, Eylül 1945'te tezini savunması gerekiyordu, ancak teknik nedenlerle konu savunulmadan 4 ay sonraya ertelendi.

Filolojik Bilimler Adayı, Doçent Seyil Jiyebyayev'in Kazak dil bilim alanındaki mirası çok çeşitlidir. Bunlar, Kazak alfabesi ve imlası ile ilgili öneriler, noktalama işaretleri ile ilgili çalışmalar, Kazak dilinin söz varlığı üzerine çalışmalar, sözlük ilkelerine ilişkin talimatlar, kelime sınıflandırması ve tek tek kelime grupları (örneğin, isimler, fiiller, sıfatlar), cümle öğelerinin tartışmalı konuları, gruplama, yer sırasına ilişkin düşünceler, öneriler, cümle öğeleri hakkında makaleler ("üyürlü müşe" terimi S. Jiyebyayev tarafından tanıtılmıştır), izole öğeler hakkında makaleler, kelime kombinasyonları, basit cümle türleri, birleşik cümlelerin sınıflandırılması, cümle özellikleri üzerine araştırmalar; dil tarihi üzerine görüşler; çeviri sorunları hakkında; Kazak dilinin yöntemleri üzerine bir dizi çalışma; ilk, orta, yükseköğretim için okuryazarlık, ders kitapları, kılavuzlar ve müfredat vb.

S. Jiyebyayev, hayatının son yıllarında sözcük bilimi sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Ne yazık ki, bilim insanının bu alandaki çalışması, basılı olarak yayımlanması için yeterli zamana sahip değildi ve iz bırakmadan ortadan kayboldu. Kazak dil biliminin önemli temsilcilerinden biri M. Balakayev, "Hikmet Merdivenleri" adlı kitabında bundan bahsetmişti. Pek çok konuda yazılar yazmasına rağmen Jiyebyayev'in Kazak dil bilimindeki yeri ne yazık ki, Kazak dilinin basit ve birleşik cümleler, yöntemler alanındaki çalışmalarıyla sınırlı kalmıştır.

S. S. Jiyebyayev'in bilimsel mirası, ona gerçek bir gramerci, fonetikçi, sözcük bilimci, metodolojist demeye hak veriyor (Boranbay 2013).

Önemli Eserleri

1. Jiyebyayev, S. (1930). Kazak Dili.

2. Jiyeñbayev, S. (1935). İlkokulda Kazak Dili Yöntemleri.
3. Jiyeñbayev, S. (1935). Yetişkinlere Mektup Yazma Yöntemleri.
4. Jiyeñbayev, S. (1936). Dil Bilgisi Analisti.
5. Jiyeñbayev, S. (1941). Cümlelerin Noktalaması.
6. Jiyeñbayev, S. (1941). Söz Dizimi Sorunları, Bileşik Cümlelerin Sınıflandırılması.
7. Jiyeñbayev, S. (1945). Sözlük Derlemenin Amacı ve İlkesi.

Sarsen Amanjolov (1903-1958)

Kazakistan'ın önde gelen bilim adamlarından Sarsen Amanjolov, 1901 yılında Doğu Kazakistan bölgesinin Ulan ilçesine bağlı olan Eğinsu köyünde doğdu. Babası Amanjol ve annesi Narşa, dürüst işlerle geçinen fakir bir aileydi. Sarsen on bir yaşındayken babası vefat etmişti (https://mtdi.kz/main/oku_adisteme/q/1/id/779, Erişim Tarihi: 28.11.2021).

Sarsen Amanjolov, Kazak filolojisine büyük katkılarda bulunmuş bir bilim insanıdır. Amanjolov, 1931'den itibaren Abay'ın adını taşıyan Kazak Milli Pedagoji Enstitüsü'nde ders verdi ve 20 yıl aynı enstitünün bölüm başkanlığını yaptı. Ardından filoloji alanındaki diğer kurumlarda çalıştı. S. Amanjolov tarafından yayımlanan "Kazak Sovyet Folkloru", "Onaltıncı Yıl", "Bogembay Batır" gibi büyük ölçekli eserler iyi bilinmektedir. Stalin'in Holoşçekin politikası Amanjolov'u da etkiledi. Atasözleri toplaması ve folklor çalışmaları sıkı bir şekilde kontrol altına alındı ve eleştirildi. Sarsen Amanjolov, "Suçlu değilim ama belki bir gece beni de götürülebilirler" diye endişelendi. Moskova'da yüksek lisansa başlayarak bu politikadan kurtuldu. (https://mtdi.kz/main/oku_adisteme/q/1/id/779, Erişim Tarihi: 28.11.2021).

Siyasi eğitiminde "Alpamis", "Kobılandı", "Yertarğın", "Karasay Batır", "Mahambet" hakkında eserler yayımladı.

1928-1930'da S. Amanjolov, Orta Asya Yazarlar Bürosu'nda Kazak yazarlar bölümünün başkanı oldu. Sarsen'in bilime olan yeteneği, Orta Asya Devlet Üniversitesi'ndeki akademisyenler ve profesörler tarafından zaten tanınmıştı. Sarsen Akademisyen V. V. Barthold, Profesör S. E. Malov gibi büyük bilim adamlarının derslerini dinledi ve ilk çalışmaları o dönemde başladı. Sarsen, pedagojik çalışmalara paralel bilimsel çalışmalarını da yürüttü. 1931 sonbaharında Sarsen, Orta Asya Merkez Parti Komitesi kararıyla 1928 yılında açılan Abay'ın adını taşıyan Kazak Pedagoji Enstitüsü'nde öğretmenlik görevini yapmaya geldi. 1931'de enstitüde hem yük-

sek lisans öğrencisi hem de asistan, 1932'de doçent olarak çalıştı. S. Amanjolov, bilim adayı derecesini almış ilk Kazak dilcisidir. Hayatının son aşamasına kadar halkına hizmet etmiştir. Araştırmacı ve öğretmen Amanjolov, 28 Ocak 1958'de erken yaşta vefat etti.

1948 yılında S. Amanjolov, "Kazak Diyalektolojisinin Temel Problemleri" adlı doktora tezini savundu. 1959 yılında Amanjolov'un "Kazak Dilinin Tarihi ve Diyalektolojisi Sorunları" adlı monografisi yayımlandı. Yazarın bu çalışmasına dayanarak, edebi dilin Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde oluştuğu sonucuna varıyoruz. Bilimsel çalışma yedi bölümden oluşmaktadır. Kazak dilinin lehçeleri ile modern edebiyat dilini fonetik, sözlük ve gramer açısından karşılaştırarak, kuzeydoğu lehçesinin modern edebiyat diline diğer lehçelerden çok daha yakın olduğunu belirtmektedir. (https://mtdi.kz/main/oku_adisteme/q/1/id/779, Erişim Tarihi: 28.11.2021).

Profesör S. Amanjolov'un Kazak dilinin söz dizimi ile ilgili çalışmaları bilim mirası arasında önemli bir yer tutmaktadır. Ömrünün sonuna kadar söz dizimi üzerine çalışan bir bilim adamıydı. Müellifin 1940'ta yayımlanan "Kazak Dilinin Bilimsel Söz Dizimi Hakkında Karamame" adlı eseri 1950'de yeniden desteklendi. Profesör Sarsen Amanjolov söz dizimi üzerine çalışırken Kazak dil biliminde yol gösterici ve örnek teşkil edecek eser çok az sayıdaydı. Sarsen Amanjolov, Rus dilinde ve Türkologlar tarafından yayımlanan bir dizi eserleri gözden geçirdi, belirli materyalleri eleştirdi, onları incelendikten sonra söz dizimi sorunlarını sistematize etti ve yeni kurallar ekledi.

S. Amanjolov'un bilimsel mirası sadece Kazak dil biliminin oluşumuna ve gelişimine önemli katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda genel dil bilimin, geniş bir kavram ve yorum yelpazesinin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Bilim adamı dili, tüm insanlık için ortak bir olgu olarak değerlendiren ilk aydınlardan biriydi ve 1931'de faaliyetleri hakkında III. sınıf öğrencileri için bir ders kitabı ile okuma yazma bilmeyen yetişkinler için bir alfabe oluşturulmasına katıldı. Genç bilim adamının ilk çalışmaları 1931'de Taşkent'te yayımlandı. 1932'de Sarsen'in dördüncü sınıf için hazırladığı "Kazak Dilinin Grameri" Almatı Devlet Yayınevi tarafından yayımlandı. Aynı zamanda Sarsen yönetiminde I-II-III. sınıf öğrencileri için gramerler yazıldı. Bu gramerler, okul çocuklarına eğitim veren öğretmenler için önerilen ilk ders kitabıydı. S. Amanjolov aynı zamanda ilk Kazak dil programlarının da yazarıdır. Ortaokul ve lise için hazırlanan Kazak Dili Programı 1933'te yayımlandı. Programlara metodik talimatlar eklendi ve 1938'de yeniden basıldı. 1946'da bilim adamının doğrudan katılımıyla iki ciltlik bir Rusça-Kazakça sözlük yayımlandı. Amanjolov, Rus alfabesine dayalı alfabenin ilk taslağını "Kazak Edebi Dilinin Yeni Alfabesi ve Yazılışı" çalışmasında oluşturdu. Bugün kullandığımız Kazak alfabesinin ve

Kazak imlasının temel ilkeleri, Kasım 1940'ta Kazak SSC Yüksek Kurulu'nun V. oturumunda Sarsen Amanjolov tarafından geliştirilen bir proje temelinde kabul edildi. Amanjolov, "IV Yıllık Dil Kitabı", "Bogenbay Batır", "Kazak Sovyet Folkloru", "Kazak Dilinin Grameri", "Söz Dizimi", "Bilmeceler", "Kazak Edebi Dili Söz Dizimi'nin Kısaca Kursu" gibi eserlere sahiptir. Ayrıca Amanjolov, kelime gruplarının bir cümlenin ögesi olma şartları, cümle öğeleri, tonlama, izole kelimeler, zaman ve şâhısla ilgili sözdizimsel kategoriler, birleşik cümlelerin oluşum yolları konularında yeni çıkarımlarda bulunmuştur.

Önemli Eserleri

1. Amanjolov, S. (1932). IV Yıllık Dil Kitabı, Almatı.
2. Amanjolov, S. (1935). Kazak Sovyet Folkloru, Almatı.
3. Amanjolov, S. (1938), (1939), (1940). Kazak Dilinin Grameri, I. Bölüm (Fonetik-Morfoloji), Almatı.
4. Amanjolov, S. (1939), (1997). Kazak Dilinin Grameri, II. Bölüm (Söz Ddizimi), Almatı.
5. Amanjolov, S. (1940). Yeni Kazak Alfabeti ve Rus Alfabetine Göre Yazılışı, Almatı.
6. Amanjolov, S. (1950), (1994). Kazak Edebi Dili Söz Diziminin Kısaca Kursu I. Bölüm, Almatı.
7. Amanjolov, S. (1946). Rusça-Kazakça Sözlük. 2 Cilt, Almatı.
8. Amanjolov, S. (1959), (1997). Kazak Dili Tarihi ve Diyalektolojisi Sorunları. Almatı.
9. Amanjolov, S. (2002). Kazak Dili Teorisinin Temelleri, Almatı.
10. Amanjolov, S. (2005). Dil ve Yazı, Ust-Kamenogorsk.

İsmet Kenesbayev (1907-1995)

Kenesbayev İsmet, 15 Şubat 1907'de Güney Kazakistan (şu anki Türkistan) bölgesinin Sozak ilçesine bağlı Janısata köyünde doğdu. Önce köyde okuma yazma öğrendi, ardından Türkistan'da bir lisede ve 1922-1926'da Taşkent'te Kazak Eğitim Enstitüsü'nde okudu. İsmet Kenesbayev'in bilim alanındaki kaderini belirleyen yıllar, bu enstitüdeki eğitim yıllarıydı. Burada A. N. Samoyloviç, V. V. Bartold, S. E. Malov, I. I. Meşçanitsov, L. V. Şçerbak ve diğer profesörlerin derslerini dinledi ve genel dil bilimi ile Türkoloji alanında ilmini derinleştirdi (Balakayev, 1963).

İsmet Kenesbayev, 1931-1934'te Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Halk Eğitim Komserliği'nde metodist, 1933-1936'da Almatı Tıp Enstitüsü diller bölümü başkanı, 1936-1939 Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Kazak Bilimi Akademisi dil ve edebiyat sektörünün kıdemli araştırmacısı, 1943'ten 1951'e kadar Kazak SSR Bilimler Akademisi başkan yardımcısı, 1951-1961'de dil ve edebiyat enstitüsünde kıdemli bir araştırmacı, bölüm başkanı, 1947-1951 ve 1957-1961'de enstitü müdürü, 1961-1978'de dil bilimi enstitüsü müdürü, 1970-1976 Kazak SSR Bilimler Akademisi sosyal bilimler bölümü akademik-sekreter, 1985-1987 Kazak SSR Bilimler Akademisi Başkanlığı üyesi gibi görevlerde bulundu. 1988'den 1994'e kadar ise Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Başkanlığı'nda danışmanlık yaptı. İsmet Kenesbayev'in bilimdeki hayatı, çalışması ve kariyeri XX. yüzyılın 30'lu yıllarında başladı. O yıllarda yazılan okuryazarlık alfabetesi, ilkokul Kazak Dili ders kitapları son zamana kadar birkaç kez yayımlandı. İsmet Kenesbayev, Kazak dilinin fonetik ve sözlük bilgisi, anlam bilgisi ve etimolojisi, dilin tarihi ve ilgili dillerin ilişkisi üzerine birçok temel eserin müellifidir. Kazak dilinin fonetik ve deyim bilimi araştırmaları İsmet Kenesbayev'in adıyla ilgilidir. Kenesbayev'in uzun yıllar boyunca yaptığı araştırmalar sonucunda 1977 yılında "Kazak Dilinin Deyimler Sözlüğü" yayımlandı. 1959 ve 1961 yıllarında İsmet Kenesbayev'in yönetimi ile iki ciltlik "Kazak Dilinin İzahlı Sözlüğü" yayımlandı. 1961'de "Kazak Dilinin İmla Sözlüğü", 1978 ve 1981'de iki ciltlik "Rusça-Kazakça Sözlük" yayımlandı. İsmet Kenesbayev, hayatında bilim ve öğretmenlik işlerini birlikte yürütebilen bir bilim adamıdır. 150'ye yakın bilimsel eserin yazarı, çeşitli bilimsel eserlerin editörü olan İsmet Kenesbayev'in bu kadar kapsamlı bilimsel, pedagojik ve kamusal faaliyetleri hükümet tarafından çok takdir edildi ve kendisine Lenin Nişanı, Kızıl Yıldız Nişanı, Kızıl İşçi Bayrağı Nişanı, çeşitli madalyalar ve Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Kurumu Diploması verildi. 1978'de Kazak SSR Devlet Ödülü'nü aldı. Kenesbayev aynı zamanda "Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Onurlu İşçisi" unvanını alan ilk bilim adamlarından biridir (Sarıbayev, 1967).

Önemli Eserleri

1. Kenesbayev, İ. (1939). Qazaq Tili Grammatikası, Almatı.
2. Kenesbayev, İ. (1962). Qazirgi Qazaq Tili. Leksika, Fonetika, Almatı.
3. Kenesbayev, İ. (1977). Qazaq Tiliniñ Frazelogiyalıq Sözdigi, Almatı.
4. Kenesbayev, İ. (1977). Qazaq Til Bilimi Turalı Zerttewler, Almatı.
5. Kenesbayev, İ. (Redaktör). (1959, 1961). Kazak Tilinin Tüsindirme Sözdigi, (2 Cilt), Almatı.

6. Kenesbayev, İ. (Redaktör). (1978, 1981). Rusça-Kazakça Sözlük, (2 Cilt), Almatı.

Ğaynetdin Ğalyulı Musabayev (1907-1981)

Ğ. Musabayev, 17 Eylül 1907'de Ombı (Omsk) bölgesinin Moskala semtinde demiryolu işçisi bir ailede doğmuştur. Dedesi Musabay ve babası Gali, demiryolunda çilingir olarak çalıştı. 1933'te Ombı (Omsk) Pedagoji Koleji'nden mezun olduktan sonra, Abay adını taşıyan Kazak Pedagoji Enstitüsü'nün edebiyat bölümünde okudu. 1937'den itibaren SSCB Bilimler Akademisi'nin Kazak şubesi sisteminde, ardından Kazak SSR Bilimler Akademisi'nde dil ve edebiyat bölümünde genç araştırmacı olarak çalıştı. 1938'den 1941'e kadar Abay'ın adını taşıyan Kazak Pedagoji Enstitüsü'nün yüksekokulunda okudu. 1941'de 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Musabayev gönüllü olarak orduya katıldı. Tüfek bölümünde siyasi lider ve tabur komiserliği, tank bölümlerinde tabur komutan yardımcısı olarak görev yaptı. Stalingrad yakınlarında, Orel-Kursk yayında, Kiev, Minsk, Treptoy, Potsdam, Varşova, Berlin ve diğer şehirleri özgürleştirmede katkıda bulundu. Bu muharebeler sırasında Gaynetdin Galyulı birkaç kez ağır yaralandı ve iyileştikten sonra cepheye döndü. Bir asker olarak cepheye gitti ve askerliğini Muhafız Yüzbaşısı olarak tamamladı. Birinci derece 2. Dünya Savaşı Nişanı, Kızıl Yıldız ve madalyalarla ödüllendirildi. Aralık 1945'te Sovyet Ordusu'ndan terhis edildikten sonra Ğ. Musabayev Akademi'de çalışmaya geri döndü. Kazak SSR İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacı ve ardından direktörün araştırma işleri boyunca yardımcısı olarak çalıştı. 1946'da Kazak SSR İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün dil sözlükleri bölümünün başkanlığına atandı. Bu görevi 30 yılı aşkın sürdürdü. Kendisine 1962'de Kazak SSR Bilimler Akademisi'nin Muhabir-Üyesi ve 1966'da Profesör unvanı verildi. (<http://www.cga.kz/>, Erişim Tarihi: 29.11.2021).

Eserleri arasında "Modern Kazak Dili", "Leksika", "Kazak Dilinin Tarihi", "Kazak Dili ve Gramer Tarihi", "Kazak Dilinin Yerel Özellikleri" (ortak yazar) ve diğerleri yer almaktadır. "Kazak Edebi Dilinin Tarihi, Oluşumu ve Gelişimi", "Kelime Oluşum Sorunları", "Kazak Sözlü ve Yazılı Edebiyatının Dili", Rus Okulunun 5-7 ve 8-10. sınıf öğrencileri için iki dilli ve tek dilli sözlükler ve Kazak dilinde ders kitapları gibi çalışmaları vardır. Yaklaşık 30 kitabın yazarıdır, bunun dışında 6 mo-

nografi, üniversite öğrencileri için 4 ders kitabı, 14 sözlük gibi 200 civarında çalışmanın da muaviniidir. (<http://www.cga.kz/>, Erişim Tarihi: 29.11.2021). Ayrıca G. G. Musabayev, yirmi beş yıl boyunca epigrafi sorunlarıyla uğraştı. Kazakistan'ın geniş alanını keşfetti, onun rehberliği altında Epigrafik seferin yönleri güneyden kuzeye, doğudan batıya ulaştı. Runik veya Talas-Orhun-Yenisey alfabesindeki harfler, eski Türk Uygur alfabesindeki mektuplar, Moğol harfli mektuplar, piktogramlar vb. üzerinde çalıştı. Ğaynetdin Ğalyulı, Üysin (Uisin) devletinin yıkılmış eski başkenti Hankora şehrini araştırdı ve yerini belirledi, "Sır-Derya" diye adlandırılan eski Türkçe yazmayı, Alaş Kağan'ın kitabesindeki eski Türk yazılı metni inceledi ve yayımladı, toğuz kumalak için yapılan delikli tahtalar, satranç tahtasını, çift atlı ve iki tekerlekli araba, marangoz aletleri ve yurt resimlerini buldu. Organizasyon çalışmalarında başarılı çalışmalara imza attı. Otuz yıl boyunca iki dilli sözlükler bölümüne, epigrafik seferlere başkanlık etti. Sosyal Bilimler Bölümü'nün bilimsel oturumlarına, Kazak SSR Bilimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsü Akademik Konseyi toplantılarına, tez savunmalarına katıldı ve konuştu. Farklı dinleyiciler önünde dersler verdi (<http://www.cga.kz/>, Erişim Tarihi: 29.11.2021).

Önemli Eserleri

1. Musabayev, G. (1951). Kazak Dilinde Sıfatlar, Almatı.
2. Musabayev, G. (1951). Kazak Dilinin Yerel Özellikleri, Almatı (yazarlardan biri).
3. Musabayev, G. (1952). Kazak Edebi Dilinin Oluşumu ve Gelişimi ve Dialektoloji Konuları, Almatı.
4. Musabayev, G. (1960). Modern Kazak Dilinin Kelime Hazinesi, ADD., Almatı.
5. Musabayev, G. (1959). Kısaca Kazakça-Rusça Sözlük, Almatı (Derleyicilerden Biri).
6. Musabayev, G. (1961). Kazak-Rus Konuşmacı, Almatı (Yazarlardan Biri).
7. Musabayev, G. (1954), (1987). Kazakça-Rusça Sözlük, Almatı (Derleyicilerden Biri).
8. Musabayev, G. (1953). Rus Okullarının 5-6. Sınıfları İçin Kazakça Ders Kitabı, Almatı (Yazarlardan Biri).
9. Musabayev, G. (1953). Rus Okullarının 8-9. Sınıfları İçin Kazak Dili Ders Kitabı, Almatı.

10. Musabayev, G. (1954). Büyük Rusça-Kazakça Sözlük, Moskva (Derleyicilerden Biri).
11. Musabayev, G. (1962), (1975). Modern Kazak Dili / Kelime Bilgisi, Fonetik, Almatı (Yazarlardan Biri).
12. Musabayev, G. (1959). Modern Kazak Dili. Kelime Bilgisi, Almatı.
13. Musabayev, G. (1960). Rusça-Kazakça Okul Sözlüğü, Almatı (Derleyicilerden Biri).
14. Musabayev, G. (1966). Kazak Dili ve Gramer Tarihinden, I. Bölüm, Almatı.
15. Musabayev, G. (1967). Kazak Dilinin Grameri, I. Morfoloji, Almatı (Yazarlardan Biri).
16. Musabayev, G. (1971). Kazakistan Epigrafisi, Almatı (Yazarlardan Biri).
17. Musabayev, G. (1972). Yazım Sözlüğü, Almatı (Derleyicilerden Biri);
18. Musabayev, G. (1988). Kazak Dilinin Tarihinden, Almatı
19. Musabayev, G. (1998). Kazak Dili, Almatı.

Maulen Balakayev (1907-1995)

Maulen Balakayev, Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi Akademisyeni, Filoloji Doktoru, Profesör, Kazakistan Cumhuriyeti Onurlu Bilim Adamı, Kazak SSR Bilimler Akademisi Ş. Valihanov Ödülü sahibidir. Çimkent bölgesi (Şu an Türkistan bölgesi) Türkistan ilçesine bağlı Şaga köyünde 7 Kasım 1907'de doğdu. 3 yaşında babasını, 10 yaşında annesini kaybetti. Çimkent Pedagoji Koleji'nde okudu (1925-1929). J. Aymautov gibi ünlü kişilerden eğitim aldı.

Almatı'da çeşitli üniversitelerde ve araştırma kurumlarında çalıştı, önce gazetecileri hazırlayan Komünist Üniversitesinde bölüm başkanı ve daha sonra yeni kurulan Yabancı Diller Enstitüsünde ilk rektör oldu. 1937'de, tarihin en büyük trajedilerinden biri, Stalin'in baskı dönemi başladı. Ülkenin onursal vatandaşları birer birer "halk düşmanı" olarak adlandırıldı, Sibiryaya sürüldü, asıldı ve vuruldu. Bu dönem M. Balakayev için de zor bir zaman oldu. 1937'de savunması gereken tezi 1941'e kadar sürdü. Kitlesel baskıya maruz kalan ünlü uzmanların yerine ders kitapları yazmak ve ders vermek zorunda kalması nedeniyle tez savunma konusu ertelendi. Ancak 1937 olaylarından kendini kurtaramadı. Maulen'i partiden çıkardılar, "Japon casusu" dediler. Fakat M. Balakayev'in kovalamadan sağ çıkması Kazak dil bilimi için büyük bir başarı oldu. 1917 ve 1932 yıllarındaki kıtlıkları, 1937-1938

yıllarındaki baskıları, 1941-1945 yıllarındaki yıkıcı savaşları ve 1951 isyanlarını insani saflığıyla atlatan Maulen Balakayev, Kazak dil bilimi için Kazak halkına bir lütuftur. 1941'de "Kazak Dilinde Yardımcı Kelimeler" konulu tezini başarıyla savundu. 1942-1943'te 2. Dünya Savaşı'na katıldı. Stalingrad yakınlarındaki savaşta ağır yaralandı ve Almatı'ya döndü. Ülkeye geldikten sonra bilim ve eğitim kariyerine devam etti. 1942'den itibaren bugünkü Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi'nde Kazak Dili ve Edebiyatı bölümünde doçent olarak çalıştı, 1945'ten beri de bölüm başkanlığını yaptı. Bu yıllarda ayrıca Kazak SSR İlimler Akademisi'nin Dil, Edebiyat (şimdiki Dil bilimi) Enstitüsü'nde araştırmalar yaptı. Uzun yıllar dil bilgisi ve dil kültürü bölümlerinin başkanı olarak çalıştı. 1950'de Balakayev, Moskova'da Kazak Dilinde Basit Cümleler üzerine doktora tezini savundu. Bu çalışma daha sonra ayrı bir kitap haline getirildi. Bu çalışma, bu alandaki ilk monografik çalışmadır. 1958'de Maulen Balakayev Kazak SSC İlimler Akademisi'nin Muhabir-Üyesi seçildi.

Bilim adamı, gramer, imla, terminoloji, dil kültürü, üslup, kurgu dili, edebi dilin sorunları üzerine yaklaşık yirmi kitap ve iki yüz bilimsel eser yayımladı. Bilim adamı, gramer, imla, terminoloji, dil kültürü, üslup, kurgu dili, edebi dilin sorunları üzerine yaklaşık yirmi kitap ve iki yüz bilimsel eser yayımladı. Bu alanlarda çalışan hiç kimse onun eserlerine bakmadan geçemez. Özellikle Kazak dilinin ilk bilimsel grameri "Modern Kazak Dili" (1954) ders kitabının yazılmasında M. Balakayev'in payı büyüktür. M. Balakayev'in bu konudaki en büyük başarısı, basit cümlelerde söz dizimi ve kelime tamlamalarına getirdiği yeni perspektiflerdir. Balakayev aynı zamanda dil kültürü sorunlarını inceleyen Türkoloji alanındaki ilk bilim adamlarından biridir. Esas olarak onun gramer araştırmaları özellikle önemlidir. M. Balakayev bu alanda "Basit Cümle Türleri", "Modern Kazak Dili: Söz Dizimi" gibi birkaç temel morfolojik eserler yayımladı. Bu araştırmalar sadece Kazak dil bilimi için değil, tüm türkoloji için önemli olan teorik bir dizi yeni sonuçlar üretti. "Basit Cümlelerin Söz Dizimi" ve "Kazak Dilinde Tamlama Türleri" (1957) adlı çalışmaları ulusal ve uluslararası düzeyde oldukça değerlidir. Bu kitaplar hakkında ünlü Fransız Türkologu Bazen yorum yaptı ve o da Paris Linguistic Toplumunun Bülteni'nde yayımlandı. M. Balakayev edebi dil sorununu sürekli takip ediyordu. Sonuç olarak 1984 yılında "Kazak Edebi Dili ve Normları" adlı kitabı yayımlandı. Burada geçmişte dile getirilen ve yazılan görüşleri inceledi ve kültürel bilimsel tartışmalara örnek teşkil etti. Edebi dilin net bir tanımını vermeye çalıştı ve edebi dilin sınırlarını ve kapsamını gösterdi. Aynı zamanda Kazak dilinde normlar meselesinin oluşumunu ele aldı ve kendi pozisyonunu verdi. 1948'de yayımlanan "Yazım Sözlüğü", 1952'de yayımlanan "Kazakça İmla ve Grafik Sorunları" adlı eserleri zamanında Kazak dilinde okuryazarlık ihtiyacını karşılayan eserlerdir.

Balakayev, Kazak dil biliminin bu alanlarında kendi bilim okulunu oluşturmuştur. "Kazak Dilindeki Tamlamaların Temel Tipleri" monografisi, onun bu sorun üzerinde uzun yıllar süren araştırmasının sonucu idi. Bu gayretli bilim insanının pek çok öğrencisi onun izinde başarıyla araştırma yapmaya devam etmektedir. Tamlamaların türleri teorik sorunları üzerine ondan fazla monografi de yazmış olan M. Balakayev, Kazak dil bilimi alanında önde gelen bilim adamlarının birisidir (Ömirzaq, Aytbayulı, "Ğibrattı Ğumır", // QOJALAR.KZ - Tarih. Tanım. Tağlım, Erişim Tarihi: 26.12.2017).

Önemli Eserleri

1. Balakayev, M. (1954), (1966), (1971), (1996). Modern Kazak Dili: Kelime Bilgisi, Fonetik, Gramer, Almatı (Ortak Yazar).
2. Balakayev, M. (1959). Modern Kazak Dili: Söz Dizimi ve Basit cümleler, Almatı.
3. Balakayev, M. (1965). Kazak Dili Kültürünün Sorunları, Almatı.
4. Balakayev, M. (1966). Kazak Dilinin Üslubu, Almatı (Ortak Yazar).
5. Balakayev, M. (1967). Kazak Dilinin Grameri, Söz Dizimi, 2. Cilt, Almatı.
6. Balakayev, M. (1968). Kazak Edebi Dilinin Tarihi, Almatı.
7. Balakayev, M. (1989). Dil Kültürü ve Kazak Dilinin Öğretimi, Almatı.
8. Balakayev, M. (2008). Kazak Dil Biliminin Sorunları, Almatı.

İbrahim Esengululi Mamanov (1907-1991)

Tanınmış dilci, bilim adamı İbrahim Esengululi Mamanov, 13 Haziran 1907'de Taldikorğan'ın Aksu ilçesine bağlı Karaağaç köyünün 10. köyünde doğdu. Almatı'da ilk kez açılan Kazak Pedagojik Enstitüsü'nün ilk mezunlarından biridir.

1927'den 1928'e kadar Taldikorğan bölgesinin Sarkant ilçesindeki "Kom-muna" okulunun müdürü olarak çalıştı. Kariyerinin başında babası Esengul Hacı, en zengin adam olarak müsadere edildi ve Rusya'nın Penza eyaletine ve ailesi Oral'a sürüldü. Burada da GPU (Sovyet Siyasi Yönetimi) zulmü durdurmadı ve genç uzmanı karısıyla Krasnoyarsk Krayı'nın Açinsk şehrinin ötesindeki Tayganın bir köşesine beş yıl boyunca sürgüne gönderdi. O bölgenin ana sakinleri Tatarlardı. Temel bir eğitime sahip olan genç, erken yaşlarda Tatar ve Rus dillerini öğrenmişti. Bu öğrendikleri çok faydalı oldu ve oranın nüfusuna Tatar ve Rus dillerinde dersler

verdi, böylece hayatının geçimini sağladı. Boşta kaldığı zamanlarda valiz yapıp sattı. Zaman zaman keman çalıp insanları eğlendirdi. Böylece insanlar onu "İbrahim Abzi" olarak andı. Ancak burada da uzun süre kalamadı, uzak bir yerdeki Rus köyüne sürgüne gönderildi, avcılık ve balıkçılıkla geçimini sürdürmeye çalıştı.

Sonunda, beş yıllık sürgünleri dolup evlerine döndüler. 1932-37'de ilk olarak Kızıljar'da, Kökşetaw bölgesinin (Şimdiki Akmola bölgesi) Enbekşiler ilçesinde bir ortaokulda öğretmen olarak çalıştı. 1938'de Almatı'da 35. okulda öğretmen olarak göreve girdi. 1940 yılında Kazak Devlet Üniversitesi'nin Kazak Dili Bölümü'nde öğretmen olarak çalıştı.

1947'de Marr adını taşıyan Leningrad'daki Dil ve Düşünce Enstitüsü ve Leningrad'daki SSCB Bilimler Akademisi Rus Dili Enstitüsü'nin Leningrad Şubesi Akademik Konseyi'nde yedi ayda tamamladığı "Kazak Dilinde Yardımcı Fiiller" konulu tezini savundu. Tez konseyinde genç bilim adamının S. E. Malov'un danışmanlığıyla yazılan araştırması çok beğenildi. Göreve döndükten sonra Tarih ve Filoloji Fakültesi dekanı olarak atandı ve ilçe meclis vekili seçildi. Ancak, siyasi zulümden korkan bilim adamı, 1952-54'te Moskova'ya gitmek zorunda kaldı. Ülkedeki siyasi değişimler nedeniyle 1954 yılında Almatı'ya döndü, Kazak Devlet Üniversitesi Kazak Dili bölümünde doçent ve yazışma fakültesi dekanı oldu. Ardından öğretmenlik kariyerine devam etti.

Daha sonra 1991 yılına kadar Kazak Devlet Üniversitesi'nde dersler verdi. 1991'de 16 Kasım'da vefat etti.

Kazak dilinde gramer düşüncesinin gelişmesine ve morfolojik bilginin gelişmesine katkıda bulunan araştırmacının bıraktığı zengin bir miras bulunmaktadır. Bilim adamı, araştırmalarında dil bilgisinin en karmaşık ve çelişkili problemlerini ele aldı. Nedenlerini ve sonuçlarını bularak tanımlamalarının yönünü gösterdi. Kazak dilinin gramerinin teorik ve pratik sorunlarını modern bir bakış açısıyla kapsamlı bir şekilde araştırdı. İ. Mamanov'un çalışmaları dil üzerine çalışan bilim adamlarına ve dil sevenlere adanmıştır.

Önemli Eserleri

1. Mamanov, İ. (1961). Kazak Dili, Rus Gruplarında Okuyan Öğrenciler İçin Kazakça Ders Kitabı, Kazuçpedgiz Baskı Evi, Alma-Ata.
2. Mamanov, İ. (1962). Modern Kazak Dili Kursunun Morfoloji Bölümünün Öğretilmesi Hakkında. Almatı.
3. Mamanov, İ. (1966). Modern Kazak Dili. Fiil. Üniversiteler ve Pedagojik Enstitülerin Filoloji Fakülteleri İçin Ders Kitabı. Almatı. 156 S.

4. Mamanov, İ. (1967). Kazak Dilinin Grameri. I. Morfoloji. (Yazarlar Grubu: A. Iskakov, S. Omarbekov, Ğ. Musabayev, S. İsayev, R. Emirov, A. İbatov, A. Hasenova, J. Bolatov, K. Netalyeva, B. Janpeysov, Ş. Sarıbayev).
5. Adambaeva, J., Mamanov, I. (1970). Kazak Dili, Rus Okullarının IV-V. Sınıfları İçin Kazak Dili Ders Kitabı. 2. Baskı. Alma-Ata. 192 s.
6. Mamanov, I., Nurgalieva, M. (1973). Kazak Dili. Rus Okullarının V-VI. Sınıfları İçin Kazakça Ders Kitabı, V sınıf - 4. baskı, VI sınıf - 3. baskı. Alma-Ata. 192 s.
7. Mamanov, İ. (1973). Modern Kazak Dili, (Ders Metinleri). Almatı. 89 s.
8. Mamanov, İ., Duysekova, N. (1975). Kazak Dili. Rus Okulunun 7-8. Sınıfları İçin Kazak Dili Ders Kitabı. 3. Baskı. Almatı. 160 s.

Nıĝmet Tinalyulı Sauranbayev (1910-1958)

Sauranbayev Nıĝmet Tinalyulı, Kazak dil biliminin kurucularından biri, bilim adamı, dil bilimci, Türkolog, filoloji bilimleri doktoru, profesör, Kazak SSR Bilimler Akademisi akademisyeni, Kazak SSR'sinin onurlu bilim adamıdır.

N. Sauranbayev sadece bilimsel ve organizasyonel çalışmalar değil, aynı zamanda araştırma çalışmaları da yürütmüştür. 1940 yılı Rus dilinde "Kazak Dilindeki Zarfların Anlambilimi ve İşlevleri" adlı büyük bir çalışmayı tamamladı. Eser, tüm Sovyet Türkolojisinde bu konudaki ilk monografidir. Leningrad'ın N. Marr adını taşıyan Dil ve Düşünce Enstitüsü Sauranbayeva bu çalışması için Filolojik Bilimler Adayı unvanını verdiler. Eser "Kazak Dilindeki Zarflar" başlığıyla 1940 yılında yayımlandı ve daha sonra Rusça'ya çevrilip 1944 yılında yeniden basıldı. N. T. Sauranbayev, 1943 yılında "Kazak Dilindeki Birleşik Cümleler Sistemi" konulu doktora tezini savundu. Böylece Kazak dil bilimcileri arasında bir doktora grubu kurma hakkını elde etti. 1948 yılı eseri kitap olarak yayımlandı. 1946'da Kazak SSR İlimler Akademisi kuruldu. N. T. Sauranbayev, akademinin tam üyesi (akademisyen) seçildi ve Sosyal Bilimler Bölümünün Akademik-Sekreterliğine atandı. Prezidyum üyesi olarak görev yaptı. 1951 yılında Sauranbayev, Kazak SSR Bilimler Akademisi Başkan Yardımcısı olarak yeni görevine transfer edildi. Sosyal Bilimler Enstitülerinin tüm araştırma ve organizasyon faaliyetleri Sauranbayev başkanlığında gerçekleştirildi.

N. T. Sauranbayev, hayatının son yıllarında (1956-1958) Dil Bilimi Enstitüsü'nde Kazak dilinin tarihi ve diyalektolojisi bölümünün başkanlığını yaptı. Kazak dilinin geride kalan bu iki alanında ilgili uzmanlar hazırlamaya özel önem verdi.

Önemli konularda büyük makaleler yazdı. Departman personelini ilim alanında olan problemleri çözmek için harekete geçirdi.

N. T. Sauranbayev, bilimsel çalışmaların organizatörü ve bilim adamı olduğu kadar büyük bir öğretmendi de. 1932'den hayatının sonuna kadar öğretmenlik görevini hiç bırakmadı. Her şeyden önce, okul öğrencileri ve öğretmenleri için ders kitaplarını yazdı. Pedagojik kurumlara ve konseylere başkanlık etti. 1938'den itibaren üniversitelerde ders verdi, doçent, profesör ve bölüm başkanı olarak çalıştı.

Dünya Barışı Savunucuları Konferansı'nda, bilim adamı ülkesi ve Kazak halkı adına konuşmak için 1947'de Hindistan'a gitti. Bu gezi sırasında Hindistan halkının hayatı hakkında bir kitap yazdı. Kazakistan'ın elçisi olarak Delhi ve Agra'ya, Allahabad ve Kalküta'ya, Madras ve Haydarabad'a, Basra ve diğer yerlere de gitti. Orda Kazak halkının barış için verdiği zorlu mücadeleyi anlattı. Bu amaçla İran ve Irak'ı da ziyaret etti. 1954 yılında XXIII. Dünya Oryantalistlerin Kongresi'nde N. T. Sauranbayev, Sovyet heyetinin üyesi olarak Londra'ya gitti. Kazak SSR Bilimler Akademisi Akademisyeni, Filoloji Doktoru, Profesör, Onurlu Bilim Çalışanı, merhum Nigmat Tinalyulı Sauranbayev çok erken (Kasım 1958) 48 yaşında vefat etti. Ama arkasına ölümsüz bir miras, bilimsel eserler ve yüce bir hayal bıraktı. Gösterdiği güzel örnekleri ve ahlaki adı kaldı.

Kazak dil bilimi alanında Nigmat Tinalyulı 3 monografi, 2 broşür, 60 bilimsel makale, 7 rapor, 1 program, 7 ders kitabı, 2 sözlük yazdı. Politik ve sosyal konulardaki yazıları ve editörlük çalışmaları elbette ayrı bir konudur. (https://www.mtdi.kz/main/tilshi_portfeli/id/378/q/1, Erişim Tarihi: 27.11.2021).

Önemli Eserleri

1. Sauranbayev, N. (1938), (1950). “Qazaq Tili. Wçebnik Kazaxskogo yazıka dlya V klassa rwsskoy sredney şkolı (pervıy god obwçeniya). Alma-Ata; izd. 5. Alma-Ata.
2. Sauranbayev, N. (1939). Kazaq Tiliniñ Grammatıkası, V-VI klastarğa arnalğan, II bölüm, Sintaksis, I. Basılwı, Almatı. (S. Amanjolvpen birge jazğan).
3. Sauranbayev, N. (1939). Rwssko-Kazaxskiy Slovar dlya naçalnoy şkolı, Sostavıtelı: N. Sawranbaev, A. K. Akçwlvkov., Alma-Ata.
4. Sauranbayev, N. (1940). Qazaq Tilindegi Kösemşeler Twralı, Almatı.
5. Sauranbayev, N. (1940). Programma Kazaxskogo Yazıka dlya vzroslix, Alma-Ata.

6. Sauranbayev, N. (1941). Qazaq tili, Wçebnik Kazaxskogo Yazıka, Alma-Ata.
7. Sauranbayev, N. (1942). Rwssko-Kazaxskiy Slovar dlya naçalnoy şkolı, Sostavıtelı: N. Sawranbaev, S. Jiyenbaev s wçastıem T. Akwlova, Alma-Ata.
8. Sauranbayev, N. (1945). Qazaq Tiliniñ Grammatıkası, Pedwçılışçe oqwşılarna arnalğan, Almatı. (R. Begalıevpen birigil jazğan).
9. Sauranbayev, N. (1948). Qazaq Tilindegi Qurmalas Söylemder Jüyesi, Almatı.
10. Sauranbayev, N. (1948). Lomonosov jäne Orıs Tili, (Jawaptı redaktoru I. Keñesbaev), Almatı.
11. Sauranbayev, N. (1953). Qazaq Tili, Pedagogikalıq wçılışçelerge arnalğan oqw quralı, Almatı.
12. Sauranbayev, N. (1954). Qazirgi Qazaq Tili, (Leksika. Fonetika. Grammatıka), Almatı.

Ahmedi Iskakuli Iskakov (1910-1996)

Iskakov Ahmedi, Filoloji Doktoru, Dil Bilimci-Profesör. Semey bölgesi Abıralı ilçisinde doğdu. Almatı Pedagoji Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra Kazak Pedagoji Enstitüsü'nde öğretmen olarak çalıştı. Kazak SSR İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü ve Kazak SSR Eğitim Bakanlığı Pedagojik Bilimler Araştırma Enstitüsü müdürlüğü, Kazak SSR Bilimleri Akademisi'nin Dil Bilim Enstitüsü Sözlük Bilimi Bölümü Başkanı gibi görevler yaptı. Kazak dil biliminin tarihi ve günümüzdeki durumu, gramer (morfoloji), kelime sınıflarının teorisi ve sınıflandırılması, kelime bilgisi ve sözlük bilimi, öğretim yöntemleri hakkında 200'den fazla bilimsel çalışmaların yazarıdır.

A. Iskakov, Kazak filolojisine etkin çalışmaları ile katkıda bulunduğu için devlet ona 1944'te Onur Rozeti Nişanı, 1960'ta Kızıl İşçi Bayrağı Nişanı, 1980'de Halkların Dostluk Nişanı vb. birçok madalya ve takdir mektubu verdi. A. Iskakov, 1970 yılında, Kazak SSR Bilimler Akademisi Sosyal Bilimler Bölümü'nde ve Akademinin genel toplantısında, Cumhuriyetin Onurlu Bilim Çalışanı, Bilimler Akademisi'nin Muhabir Üyesi seçildi.

A. Iskakov, özellikle Kazak dilinin morfolojisinin araştırılmasına büyük katkı sağlamıştır. Dil bilimi, Iskakov'un kendini adadığı bir alandır. Kazak dilinin morfolojisi üzerine teorik çalışmaları, "Modern Kazak Dilinde Zarflar" (1950),

"Noktalama İşaretleri", "Modern Kazak Dili" (İsimler) (1964), "Modern Kazak Dili" (Morfoloji) gibi çalışmaları Türk dili ve Türklük bilimi araştırmaları için çok kıymetli bulundu. Profesör Ahmedî Iskakov'un önderliğinde 1974-1986 yıllarında yayımlanan, tarihsel açıklayıcı ve normatif bir nitelik taşıyan on ciltlik "Kazak Dili İzahlı Sözlüğü"nin yayımlanması, büyük kültürel öneme sahip bilimsel bir etkinlik olarak kabul edilmektedir. Dil Bilim Enstitüsü'nün en önemli eseri olan bu sözlüğün hacmi 11200 sayfadır. Sözlük, Kazak dil biliminde temel başvuru kaynağı, sözlükçülük alanında yeni bir atılım, Kazak dilinin ve zihniyetinin bir ansiklopedisidir. Eser bu yönleriyle Türkoloji alanına önemli katkı sağlamaktadır. Altmış yedi bin kelime-lik bu büyük sözlüğü hazırlamak, elbette sözlük yazma sürecinde coşku ve titizlik, bilgi ve beceri, gerekli deneyim ve engin bir kelime kültürü gerektirir.

Iskakov'un başlıca çalışmalarını şu şekilde sıralayabiliriz: "Kazak Dilinin Fonomorfolojik Yapısının Tarihsel Analizi", "Kazak Dilinin Grameri: (Morfoloji)", "Modern Kazak Dili: (Morfoloji)". "Kazak Dili'nin İzahlı Sözlüğü" (10 Cilt) ve "Abay Dili Sözlüğü".

Önemli Eserleri

1. Isqaqov, A. I. (1964). Qazaq Tili [Mätin]. Mektep, Almatı. 393 b.
2. Isqaqov, A. I. (1964). Qazaq Tili [Mätin]. Almatı. 400 b.
3. Isqaqov, A. I. (1969). Qazaq Tili GrammatİKası [Mätin]: 4 klass. Almatı. 136 b.
4. Isqaqov, A. I. (1970). Qazaq Tili [Mätin]. Mektep, Almatı 136 b.
5. Isqaqov, A. I. (1971). Qazaq Tili [Mätin]: 4-kl. Arnalğan Oqwlıq. Mektep, Almatı. 135 b.
6. Isqaqov, A. I. (1972). Qazaq Tili [Mätin]: (Fonetika, Leksika, Morfologiya). Mektep, Almatı.
7. Isqaqov, A. I. (1973). Qazaq Tili [Mätin]. Almatı. 136 b.
8. Isqaqov, A. I. (1974). Qazaq Tili [Mätin]:4-klass. Almatı. 136 b.
9. Isqaqov, A. I. (1974). Qazirgi Qazaq Tili [Mätin]. Almatı. 408 b.
10. Isqaqov, A. I. (1975). Qazaq Tili [Mätin]: 4-klass. Almatı. 136 b.
11. Isqaqov, A. I. (1976). Qazaq Tili [Mätin]: 4-klass. Almatı. 136 b.
12. Isqaqov, A. I. (1979). Qazaq Tili [Mätin]: 4-klass. Almatı. 136 b.

13. Isqaqov, A. I. (1986). Qazaq Tili [Mätin]: 4-Klassqa Arnalğan Oquwlıq. Mektep, Almatı. 175 b.
14. Isqaqov, A. I. (1988). Qazaq Tili [Mätin]: 4-Klassqa Arnalğan Oquwlıq. Mektep, Almatı. 175 b.
15. Isqaqov, A.I. (1989). Qazaq Tili [Mätin]: 5-Klassqa Arnalğan Oquwlıq. Mektep, Almatı. 192 b.
16. Isqaqov, A. I. (1991). Qazirgi Qazaq Tili [Mätin]: Morfologiya. Ana Tili, Almatı. 384 b.
17. Isqaqov, A. I. (1994). Qazaq Tili [Mätin]: 5-Klassqa Arnalğan Oquwlıq. Mektep, Almatı. 173 b.
18. Isqaqov, A. I. (1999). Qazaq Tiliniñ Fono-Morfologiyalıq Qurılısın Tarixi Turğıdan Saraptaw [Mätin]. Almatı. 186 b.
19. Isqaqov, A. I. (2010). Qazirgi Qazaq Tili [Mätin]. // Qazaq Til Biliminiñ Antologiyası. (Bas red. E. M. Arın; Qurast. A. J. Qudabaev; Red. Alqası: Ö. Aytbaev, B. Äbilqasımov, E. Janpeyisov t.b.), S. Torayğırov Atın. PMW, Pavlodar. 458 b.

Toleubay Rahimjanuli Kordabayev (1915 - 2000)

T. Kordabayev 12 Aralık 1915'te Doğu Kazakistan bölgesinin Abay ilçesinin 9. Köyünde doğdu. Kordabayev Toleubay Rahimjanuli, bilim adamı, Filoloji doktoru (1968), Profesör (1970), Kazak SSR'sinin onurlu bilim adamıdır (1976). 1940 yılında Kazak Pedagoji Enstitüsü'nden mezun oldu ve Moğol Halk Cumhuriyeti'nin Bayan-Ölgey bölgesinde öğretmen olarak çalıştı. 1946-1993 Kazak Pedagoji Enstitüsü'nde, Kızlar Pedagoji Enstitüsü, Yüksek Parti Okulu, Karaganda Devlet Üniversitesi Kazak Dili Bölümü'nün başkanı, Kazakistan Bilimler Akademisi Dil Bilim Enstitüsü'nde bölüm başkanı görevlerini yaptı. Kordabayev 10'dan fazla ders kitabı, araştırma eserleri ve monografi yazdı. Temel araştırma çalışmaları, Kazak dilinin tarihi söz dizimi, atasözleri ve şiir söz dizimi, dil grafikleri ve imla, kelime bilgisi ve sözlükbilim ile genel dil bilim sorunları üzerine çalıştı. Dil tarihini ve yapısal sorunlarını inceleyen seçkin bir bilim adamı olan Kordabaev, Kızıl Bayrak İşçi Nişanı, MHC'nin Altın Yıldız Nişanı ve çeşitli madalyalarla ödüllendirildi. (<https://kk-m-wikipedia-org.translate.google/>, Erişim Tarihi: 27.11.2021).

1946 yılında Moğolistan'dan Kazakistan'a döndükten sonra eğitim alanına aktif olarak katıldı. Bilimsel kariyerini 1946-1949 yıllarında Kazak Pedagoji Ensti-

tüsü'nde öğretmenlik yaparak başladı. Bu yıllarda Kazak Dili Gramerinin Pratik Sorunları üzerine metodik eserler yazdı. Teorik araştırmalarının sonuçları, 1949'da Kazak Dilindeki Fiillerin Zaman Kategorisi üzerine yazdığı tezini bir danışman olmadan savundu.

T. Kordabayev, yirminci yüzyılın 60'larında, dilin söz dizimine önemli katkılarda bulundu. Kendisi "Modern Kazak Dili, Söz Dizimi" ders kitabındaki birleşik cümle bölümünün yazarıdır. Bu ders kitabı, program düzeyinde araştırma ve öğretimin ilk tam versiyonudur. Hâlen daha üniversitelerin filoloji fakültelerinin öğrencilerinin ve öğretmenlerinin elinde bulunur.

T. Kordabayev'den önce Kazak gramerinde cümleden öteye geçilemediğini belirtmek gerekir. Kazak dilinde, metin ve metinler üstü çalışan, karmaşık söz dizimsel birim olarak adlandırılan yeni bir dil birimini ilk olarak dillendiren ve bu bağlamda araştırmasının hipotezini ortaya koyan ilk bilim adamıydı. Bilim adamı, *bir cümle belirli bir bitmiş düşünceyi değil, kişisel bir düşünceyi bildirir*, görüşüne sahiptir. Kordabaev, bu yıllarda Kazak dilinin sözdizimsel yapısının tarihini derinden inceleyen ilk kişidir. "XV-XX. Yüzyıllar Kazak Yazı Dilinin Söz Dizimi" konulu doktora tezini bu yıllarda savunmuştur (1967). Yine aynı dönemde dil tarihi üzerine de birkaç temel eser yayımlamıştır. "Tarihsel Söz Dizimi Sorunları", Almatı, 1964; "Kazak Yazıları Dilinin Söz Dizimi" (1963), "Şiir Eserlerinin Söz Dizimsel Yapısı" (1964). Bu alandaki araştırmalarının doğrudan faydası, günümüz öğrencilerinin elinde bulunan tarihsel dil bilgisi üzerine bir ders kitabının yayımlanmasıydı. Tarihsel Söz Dizimi alanındaki araştırması, 1985 yılında uluslararası "Sovyet Türkolojisi" dergisinde Türk Dilleri gramerinin tarihini sistematik yönden araştıran en iyi çalışma olarak değerlendirildi (Jaqipov, 2018).

Önemli Eserleri

1. Kordabayev, T.R. Qazirgi Qazaq Tilindegi Şaq Kategoriyası. Qazaq Meml. Oquw-ped. Baspası, Almatı.
2. Qazaq Grammatıkası. (2002). Elorda, Astana.
3. Balaqayev, M., Kordabaev, T. (1966). Qazirgi Qazaq Tili. Sintaksis. Mektep, Almatı.
4. Kordabayev, T. (1964). Tarixi Sintaksis Meseleleri. Almatı.
5. Kordabayev, T. (1966). Qazaq Jazbaları Tiliniñ Sintaksisi. Almatı.
6. Kordabayev, T. (1976). Tildiñ Strukturalıq Elementteri. Almatı.
7. Kordabayev, T. (1991). Qazaq Til Biliminiñ Meseleleri. Rawan, Almatı.

8. Kordabayev, T. (1995). Qazaq Til Biliminiñ Qalıptasu, Damu Joldarı. Rawan, Almatı.

Abdualı Tuganbayulı Kaydar (1924-2019)

Abdualı Tuganbayulı Kaydar, Filoloji Bilimi'nin Doktoru, Profesör, Kazak dil biliminde seçkin bir uzman, tanınmış Türkolog, Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi akademisyeni (1983), Kazak SSR'sinin Onurlu Bilim Adamı (1982), Çokan Valihanov adını taşıyan 1. Dereceli Ödül sahibi (1971), Türkiye'nin "Türk Dil Kurumu"nun Onursal Üyesi (Akademisyen) (1989), Başkurdistan Ulusal Bilimler Akademisi'nin Fahri Akademisyeni (1991), Uluslararası Kazak Dil Kurumu'nun Onursal Başkanı (1992-2004), A. Baytursınov adını taşıyan Dil Bilim Enstitüsü'nün Baş Araştırmacı, 2. Dünya Savaşı'nın Gazisi. Abdualı Tuganbayulı, hayatının yarım yüzyıldan fazlasını dil bilim alanına adanmış seçkin bir ilim adamıdır (<https://tbi.kz/Abdualı Kaydar>, Erişim Tarihi. 13.12.2021).

Âlim'in genel olarak Türkoloji araştırmalarına, özelde Kazak dil bilimi ve Uygur çalışmaları alanına önemli katkısı, yayınlanmış (toplamda 16.000 sayfadan fazla) 500 kadar irili ufaklı çalışmasıyla görülmektedir. Bunlarda ortaya çıkan dil bilimsel sorunların çeşitliliği (50'den fazla) hem teorik uygunlukta ve pratik gereklikte hem de konuda belirgindir. Bunların arasında okullar ve üniversiteler için bireysel kitap şeklinde yayımlanan monografiler, koleksiyonlar, sözlükler, ders kitapları ve broşürler 60'tan fazla çeşitliliğe ulaşmıştır.

Akademisyen A. Kaydar'ın yayımlanmış tüm araştırmalarını inceleyerek, bunları tematik gruplara ayırıp dil bilimin yerleşik bileşen dallarına göre tasnif ederek, Türkoloji dünyasına ve Kazak ve Uygur dil bilimi alanına dâhil olmak üzere katkısına bakarsak: 1) Sözcük Bilim, 2) Diyalektoloji, 3) Etnolinguistik, 4) Dil Yapısı, 5) Türkoloji ve Altay Çalışmaları, 6) Bilim Tarihi, 7) Dil Politikası, 8) Ders Kitabı yazımı ve dil biliminin diğer birçok dalından ve doğrudan bunlarla ilgili sözlük bilim, etimoloji, onomastik, terminoloji, anlam bilim, deyim bilim vb. bölümlerden ve onlardan kaynaklanan birçok konu dizisi karşımıza çıkar.

Bilim adamının incelediği problemler, önerdiği bilimsel yaklaşımlar, bilimsel ilkeler, dil bilimin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Bugün Akademisyen A. Kaydar, tüm Türk dünyasının gurur duyduğu birçok dil okulunu kurmuştur. Bi-

rincisi, "Kelime Tanıma", "Kök Tanıma" ile ilgili öncelikli alanlar okuludur (senkretizm, pleonasm, taklitler, tek heceler, homojen homonimler, çift kelimeler, kutsal kelimeler vb.); ikincisi, "Etnografi" ve "Dil Bilim" in kesişiminden doğan Etnolinguistik bir okuldur; üçüncüsü, Kazakça ve diğer Türk dilleriyle, Moğolca, Korece, Japonca arasındaki ilişkiyi incelemeyi ve "Altay Teorisini" test etmeyi amaçlayan Kazakistan Altay okuludur. A. Kaydar sözlükçülük alanında üretken bir bilim insanıdır. Bu alanda şunları yazmıştır:

Önemli Eserleri

"Uygurca-Rusça Sözlük" (1961), "Kazak Dilinin Kısaca Etimolojik Sözlüğü" (yazarlardan biri) (1966), "Kazakça-Rusça Tek Heceli Kökler Sözlüğü" (1986), "Binlerce Etiket ve Mecazi İfade: Etnolinguistik Açıklamalarla Kazakça-Rusça Deyimsel Sözlük" (2003), "Halk Bilgeliği (Kazak Atasözlerinin Açıklayıcı Sözlüğü ve Araştırması)" (2004) ve 3 ciltlik "Kazaklar: Ana Dili Dünyasında: Etnolinguistik Sözlüğü" (1. Cilt Adam. Almatı, 2009; 2. Cilt Toplum, 3. Cilt Doğa. Almatı, 2013) ve "Kazak Dilinde Çift Kelimeler Sözlüğü: Araştırma ve Sözlük" (Almatı, 2013) vb.

Rabiğa Satiğalığı Sızdıkova (1924-2020)

Rabiğa Satiğalığı Sızdıkova, 17 Ağustos 1924'te Aktobe bölgesinin Oyl kasabasında doğdu. 1938-1940 yıllarında Aktobe bölgesi Temir şehrindeki pedagoji okulundan mezun oldu, bölgedeki Alga istasyonunda ilkokul öğretmeni, Temir'de ortaokul öğretmeni, pedagoji okulu öğretmeni, Aktobe'deki №6 ortaokulunda müdür yardımcısı olarak çalıştı. 1945'ten 1947'ye kadar Abay'ın adını taşıyan Kazak Pedagoji Enstitüsü'nde okudu ve 1951'de enstitüden yüksek lisans mezunu oldu. 1951'den 1957'ye kadar Kazak Devlet Eğitim Yayınevi'nin editörlüğünü, yönetici editörlüğünü yaptı. 1957'den itibaren Kazak SSR İlimler Akademisi Dil Bilim Enstitüsü'nde (şimdiki Ahmet Baytursınulı Enstitüsü) çeşitli düzeylerde çalıştı. 1959'da "Abay Qara Sözderiniñ Negizgi Morfologiyalıq Ereşelikleri" adlı çalışmasıyla "kandidat" unvanını aldı. 25 Mayıs 1971'de "Abay Şığarmalarınñ Tili" adlı doktora çalışmasını savunarak "doktor" unvanını aldı. (Yavuz, 2020: 476-477).

R. Sızdıkova, 1957'den 1971'e kadar 14 yıl boyunca Abay'ın eserlerinin dilini inceledi. Bu konuda 20'den fazla kitap, broşür ve yüzden fazla makale yazdı, aynı zamanda Abay'ın eserlerinin dili üzerine iki ciltlik kitabının yeri özeldir.

Bu iki büyük ölçekli eser: "Abay'ın eserlerinin dili" (1968), "Abay'ın Şiirleri'nin Söz Dizimsel Yapısı" (1971) ona bir bilim adayı ve bilim doktoru gibi unvanlar kazandırdı.

1979'da R. Sızdıkova, Kazak SSR Bilimler Akademisi'ne Muhabir-Üyesi seçildi. Bu, Kazak kadınları arasında dil bilim alanındaki ilk vakadır. (Yavuz, 2020: 479).

1968'de bilim insanı, "Abay'ın Eserlerinin Dili" adlı monografisi için Bilimler Akademisi'nin Şokan Valihanov Ödülü'ne layık görüldü. Yazar bu eserinde Kazak edebi dilinin oluşumunda Ulu Abay'ın büyük katkısını kanıtlamaktadır. Sanatçının kullandığı sözcüksel ve dilbilgisel katmanları farklı açılardan analiz etmiştir.

R. Sızdıkova her yıl bir eser yayımlamıştır. Bu açıdan diğer dilcilerimiz onunla rekabet edemezler. Bu nedenle, enstitünün R. Sızdıkova başkanlığında olan Dil Kültürü Bölümü, kazandıkları "Sosyalist Rekabette Yüksek Performans" ödülünü diğer bölümlerin hiçbirine tattırmadılar.

Bilim insanının araştırmalarından, edebi dilin tarihi hakkında öncekilerden farklı olan yeni fikirlerle tanışıyoruz. Sızdıkova, edebi dil konusunda zengin tarihsel verilerden yararlanarak ve dilin gelişim sürecini araştırarak, edebi dilin tarihini birkaç yüzyıl boyunca derinleştirerek cesur sonuçlara varır. Örneğin, XV. yüzyıla kadar uzanan ve beş yüzyıl süren jıravlık, akınlık şiir dilini inceleyen R. Sızdıkova, bilim camiasına yeni bir kavram ve yeni bir "Sözlü Edebi Dil" terimi getirmiş ve bu alana tamamen yeni bir yön önermiştir. Bu görüş ilk olarak bilim insanı tarafından 1984'te yayımlanan "XVIII-XIX Yüzyılların Kazak Edebi Dilinin Tarihi" monografisinde dile getirildi. Akın-Jıravlar eserlerinin ve birçok edebi örneklerin, folklor mirasımız gibi halk arasında sözlü olarak yayıldığı bellidir. Dolayısıyla, halkımızın tarihi ve yaşayış biçiminin özelliklerinden kaynaklanan böyle bir olguyu kuşkusuz dikkate almak gerekir.

Profesör Sızdıkova, Türkoloji araştırmaları alanında kendine has yolu olan bir araştırmacıdır. Bu konuda özel olarak "Yazık Jami'at-tawarih Jalayiri" (Celâyiri'nin Câmi'ü't-Tevârîh Eserinin Dili), (1989) adlı monografisinden bahsetmek gerekir. Kadirğali Jalayiri'nin "Jami'at-tawarih" şeceresinin hem ruhani hem de dilsel olarak Kazak halkının eski zamanlarının mirası olduğunu kanıtladı. Bu sayede Kazak halkının manevi mirasının zenginleşmesine önemli katkıda bulundu.

Profesör R. Sızdıkova, Türk dilleri tarihi konusundaki araştırmalarını Hoca Ahmed Yesevi'nin bilgeliği ile XII. yüzyıla kadar daha da derinleştirmiştir. Bilim insanı, "Yesevi Hikmetlerin Dili" (2004) adlı monografisinde, Hikmetlerin Semerkant versiyonuna dayanarak dilini sözcük-dil bilgisi, metinsel açıdan analiz etmiştir. Sızdıkova, 230 sayfalık nüshayı 4-5 kez büyük bir özenle yeniden yazmış ve transkripsiyonunu, transliterasyonunu yapmış, böylece eseri titizce yayımlamıştır.

1950'lerden bu yana yarım asırdan fazla bir sürede R. Sızdıkova tarafından çalışılmamış bir Kazak dil bilimi alanını bulmak zordur. Kendisi aynı zamanda 1950 yılından itibaren Kazak Dili ders kitaplarının önemli yazarlarından birisidir. Sızdıkova'nın Kazak Türkçesi ve Türkoloji'nin önemli meselelerini ele aldığı otuzdan fazla kitabı, üç yüzden fazla makalesi yayımlanmıştır (Yavuz, 2020: 479). Aşağıda bunlardan bazıları dile getirilmiştir.

Önemli Eserleri

R. Sızdıkova'nın bilimsel ve pedagojik çalışmalarından bazıları:

1. Kazak Dili Ders Kitaplarında Yer Alan Haberler. 2. Rus Lisesinin 5-7, 8-10. Sınıfları İçin Kazak Dili Ders Kitapları. 3. Yardımcı Ders Kitaplarının Geliştirilmesi Önemli Bir Konudur, Kazak Edebi Tarihi Programı. 4. Yetişkinler İçin Alfabe vb.

Yazar, Kazak dilinin noktalama işaretlerini ve imlasını geliştirmek için birkaç eser yazmıştır: 1. Noktalama İşaretlerinin Bazı Sorunları. 2. Yazmayı Geliştirme Yeteneği Hakkında. 3. Bitişik ve Ayrı Yazılacak Kelimeler. 4. Kazakça Yazım ve Noktalama İşaretleri Referansı. 5. Yazım Sözlüğü. 6. Kazakça Noktalama Kuralları vb.

Sızdıkova'nın Kazak edebi dilinin tarihi gelişimi, dil kültürü sorunları vb. ile ilgili şu eserleri yayımlanmıştır: 1. Abay'ın Nesir Eserlerindeki Bazı Morfolojik Figürlerin Özellikleri. 2. Abay'ın Eserlerinin ve XIX Yüzyılın Yazılı Versiyonlarının Dillerini İncelemenin Önemi. 3. Abay'ın Eserlerinde -ar, -er, -r Ekinin Kullanımı. 4. Abay'ın Kara Sözlerinde -mak Eki Olan Figürler Hakkında. 5. Kazak Edebi Dilinin Normları. 6. Abay'ın Eserlerinin Dili. 7. Abay'ın Şiirlerinin Sözdizimsel Yapısı. 8. Jambıl Şiirinin Dili. 9. Mahambet'in Şiirlerini Okurken, Sahneden Duyulan Kelimeler Hakkında. 10. Dil Sosyal Bir Olgudur. 11. Komünizm Çağında Ulusal Dillerin Gelişimi. 12. Yeni Kelimeler Hakkında. 13. Kazak Edebi Dilinin Tarihi (XV-XIX Asırlar). 14. Söz Kudreti. 15. Kazak Tiliniñ Anıқтағышы "Açıklamalı Kazak Dili" vb. (Sızdıkova'nın eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Yavuz, 2020: 482-510).

Sızdıkova, anadili yanında Rusça'yı da iyi derecede bilmekteydi, bilimsel çalışmalarının bir kısmını Rus dilinde yazdı ve ayrıca Rus dilinde yazılan karşılaştırmalı dil bilgisi koleksiyonlarının editörlüğünü yaptı.

Kaken Ahanuli Ahanov (1928-1978)

Kaken Ahanov, Dil Bilimci, Filoloji Doktoru, Profesör, Kazak SSR Bilimler Akademisi Muhabir-Üyesi. Doğu Kazakistan bölgesinin Ulan ilçesine bağlı Nikitinka (şimdiki Bozanbay) köyünde doğup büyüdü (2 Mayıs 1928).

S. M. Kirov'un adını taşıyan köy okulundan onur derecesiyle mezun oldu. Kazak Devlet Üniversitesi'nden (1950, şimdi Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi) mezun oldu. Üniversiteden mezun olduktan sonra 1950-1976 yıllarında bu üniversitede Öğretim Görevlisi, Kıdemli Öğretim Üyesi, Bölüm Başkanı, Filoloji Fakültesi Dekanı gibi görevler yaptı. 1977-1978 yıllarında Almatı Yabancı Diller Enstitüsü rektörü olarak çalıştı.

1956'da bilim adayı tezini, 1966'da doktora tezini savundu. 1969 yılında Profesör unvanını aldı. 1978'de Kazak SSC İlimler Akademisi'nin Muhabir Üyesi seçildi.

K. Ahanov, Kazak dil biliminin teorisini, metodolojik sistematizasyonunu, doğrulamasını ve ayrıca Kazak dilinin dünya dilleri arasındaki rolünü ve özelliklerini inceledi. "Dil Bilimin Temelleri" denilen monografi çalışması, yükseköğretimde temel ders kitabı olarak kullanılmaktadır. Dil bilim alanında derinlemesine çalışmak gerektiren teorik bir kavram hakkında Kazak ve Türk dillerindeki materyaller esas alınarak yazılan ders kitabının geleceğin dil bilimcileri için yararlı olduğunu kanıtlamaya gerek yoktur. Bu eserde yazar, dillerin kökeni, oluşumu ve gelişimi hakkındaki fikirleri ile bilim camiasını derinden etkilemiştir. Yine yazarın "Kazak Dilinde Homonimler" adlı eserinde, farklı anlamlara sahip sesteş kelimelerin nasıl oluştukları ve özellikleri hakkındaki kavramsal fikirleri bilim adamının zekâsını ve içgörüsünü yansıtmaktadır.

Kaken Ahanov, aynı zamanda ortaokullar için "Kazak Dili" ders kitaplarını geliştiren yazardır. Genel dil bilim teorisi üzerine yaptığı bilimsel çalışmaları, yerli dil bilime değerli bir katkıdır. "Dil Bilgisi Teorisinin Temelleri" adlı araştırma çalışmasında karmaşık kelimeler ile tamlamalar arasındaki ayrımı incelemiştir. Bilim adamı bu eserinde, karmaşık kelimelerin temel farklılıklarını ve özelliklerini morfolojik ve söz dizimsel bütünlükte aramıştır.

Hayatı boyunca kariyerini hızlı bir şekilde yükselten akademisyen, öğretmenlikten Almatı Pedagoji Yabancı Diller Enstitüsü (şimdi Abılay Han Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi) rektörlüğüne kadar yükselmiştir. Kaken Ahanov maalesef çok yaşamadı, hayata erken veda etti. Ama 50 yıllık yaşamının arkasında harika bir kültürel/bilimsel miras bıraktı.

Dil bilimin geniş bir alanında kalem oynatan ünlü bilim insanı asla unutulmayacaktır.

Önemli Eserleri

1. Ahanov, K. (1955). Qazaq Tili Leksikasınıñ Mäseleleri [Mätin]. Qaz. Mem. Oquw-ped. Baspası, Almatı. 62 b.
2. Ahanov, K. (1958). Qazaq Tilindegi Omonimder [Mätin]. Kazmembas, Almatı. 128 b.
3. Ahanov, K. (1972). Grammatika Teoriyasınıñ Negizderi [Mätin]: Universitetter Men Pedagogıq İnstittardıñ Filologiya Fakültetterine Arnalğan Oquw Quralı. Mektep, Almatı. 214 b.
4. Ahanov, K. (1993). Qazaq Tili [Mätin]: Leksika, Sözdinñ Jasalwı, Morfoloģiya. Rawan, Almatı. 189 b.
5. Ahanov, K. (1993). Til Biliminiñ Negizderi [Mätin]: Oquwlıq. Sanat, Almatı. 496 b.
6. Ahanov, K. (1996). Grammatika Teoriyasınıñ Negizderi [Mätin]: Oquw Quralı. Sanat, Almatı. 240 b.
7. Ahanov, K. Til Biliminiñ Negizderi [Mätin]: Oquwlıq. Sanat, Almatı. 496 b.
8. Ahanov, K. (2010). Grammatika Teoriyasınıñ Negizderi [Mätin]: Oquw Quralı. Ölke, Almatı. 240 b.
9. Ahanov, K. (2010). Til Biliminiñ Negizderi [Mätin]: Joǵarǵı Oquw Orındarınıñ Filologiya Fakültetterine Arnalğan Oquwlıq. Ölke, Almatı. 558 b.

Aset Bolǵanbayev (1928-1999)

Kazak dil biliminin seçkin bir temsilcisi, Filoloji Doktoru Profesör Aset Bolǵanbayev, 8 Mart 1928'de Karaganda bölgesinin Aktogay ilçesine baǵlı Karamende Bey köyünde doğdu. 1947 yılında Karkaralı Pedagoji Okulu'ndan onur belgesi ile mezun oldu ve aynı yıl bugünkü Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi'ne girdi. 1952 yılında üniversiteden mezun olduktan sonra Kazak SSR İlimler Akademisi Dil Bilim Enstitüsü'nde önce yüksek lisans öğrencisi oldu, ardından aynı enstitüde asistan, kıdemli danışman ve baş araştırmacı oldu. Bölüm başkanlığı görevini yürüttü ve hayatının sonuna kadar 47 yıl boyunca aynı enstitüde çalıştı.

A. Bolǵanbayev'in ana eserleri, kelime daǵarcığını geliştiren Kazak dil biliminin özel alanlarından biri olan anlam bilimi ve sözlük bilime ayrılmıştır. Özellikle,

A. Bolğanbayev, Kazak Sözlük Bilim'inin daha önce çalışılmamış yeni ve karmaşık dallarından biri olan eş anlamlılığı ve onların varyantlarını inceledi. Profesör G. Musabayev'in yönlendirilmesiyle "Kazak Dilinde İsimlerin Eş Anlamlıları" adlı bilim adayı tezini, Profesör A. Iskakov'un danışmanlığı ile "Kazak Dilinde Eş Anlamlılar" adlı doktora tezini savundu. A. Bolğanbayev'in 1970 yılında 352 sayfa olarak yayımlanan "Kazak Dilindeki Eş anlamlılar" adlı bilimsel monografisi yerli ve yabancı bilim adamları tarafından olumlu değerlendirildi ve Türk dilleri araştırmalarına önemli bir katkı kabul edildi. Genel dil biliminde söz varlığı çalışmalarının teorik ve metodolojik temellerine uygun olarak yazılan bilim adamının "Kazak Dilinin Sözcük Bilimi" (1979) adlı çalışması Kazakistan'daki üniversitelerin filoloji fakültelerinde kullanılan bir ders kitabı olarak üç kez yayımlanmıştır.

Bilim adamının mirasının içeriği şu şekilde özetlenebilir:

- Kelime ve anlam arasındaki ayırım, kelime kullanımı sırasında ortaya çıkan nüanslar ve anlam türleri;
- Kazak dilinin söz varlığı ve kelime hazinesi, ikmal yolları, Türk dillerinde ortak kelimeler toplamı;
- Kazak dilinde eş anlamlılar sorunu, eş anlamlı diziler, yakın anlamlı kelimeler, baskın kelime, eş anlamlıların ayırt edici özellikleri, eş anlamlıların oluşum yolları, eş anlamlıların sözlükle ilişkisi, eş anlamlıların üslup tonları, işlevleri ve uygulama yöntemleri;
- Kazak dilinin kelime hazinesinin üslup anlamı ve kapsamı, genel kelime hazinesi, özel kelimeler, profesyonel kelimeler, mecazi kelimeler, arkaik kelimeler, neolojizmler, kitab kelimeleri, günlük kelimeler, basit kelimeler, diyalektizmler, argolar, ifade edici-duygusal kelimeler vb.
- Deyim bilim ve özellikleri, düzenli deyim türleri, kelime varyantlığı, deyim bilimin anlamsal gruplarla sınıflandırılması;
- Sözlükçülük ile ilgili araştırma alanları ve Kazak sözlükçülüğü;

Özetle hayatını Kazak dilinin kelime hazinesine ve Kazakça kelimelerin ustaca kullanımına adayan Profesör A. Bolğanbayev'in, bilimsel mirasının yeni nesiller tarafından tanınması önemlidir (Mankeeva 2021).

Önemli Eserleri

1. Bolğanbayev, A. (1961). Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi, Almatı.

2. Bolğanbayev, A. (1968). Abay Tili Sözdigi, Almatı.
3. Bolğanbayev, A. (1974-1986). Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi, 10 Tomdıq, Almatı.
4. Bolğanbayev, A. (1962), (1975), (1998). Qazaq Tiliniñ Sinonimder Sözdigi, Almatı.
5. Bolğanbayev, A. (1954), (1958). Qazaq Tiliniñ Tüsindirme Sözdigi, 2 Tomdıq, Almatı.
6. Bolğanbayev, A. (1972-1978). Qazaq Sovet Ansiklopediyası, 12 Tomdıq, Almatı.
7. Bolğanbayev, A. (1984), (1987-1989). Qısqaşa 5 Tomdıq Qazaq KSR Ansiklopediyası, Almatı.
8. Bolğanbayev, A. (1972), (1978). Qazaq Tili Ansiklopediyası, Almatı.

Abjan Kurişjanov (1930-2007)

Abjan Kurişjanulı, Filoloji Doktoru (1973), Profesör (1986). Kızılorda bölgesi Janakorgan ilçesinin Akuyık köyünde doğmuştur. Kazak Devlet Üniversitesinden (1953), ardından Kazakistan Ulusal Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü lisansüstü eğitiminden (1956) mezun olmuştur.

Araştırmaları ağırlıklı olarak dil tarihi, eski Türk dilleri ve eski Kıpçak yazılı anıtları üzerinedir. Bilim adamı 13. yüzyıl Codex Cumanicus yazılı anıtı ile modern Kıpçak dilleri, modern Türk dilleri ve modern Kazak dili ile arasındaki ilişkiyi inceledi. 8-11. yüzyılların eski Türk dili ve tarihi, Orhun-Yenisey yazıtları vb. hakkında eserler yayımladı. Bu konular üzerine ders kitapları yazdı.

Türk dünyasının abide şahsiyetleri Yusuf Has Hacib, Kaşgarlı Mahmut, Hoca Ahmed Yesevî, Edip Ahmet Yükneki'nin eserlerinin eski Türk dilinden Kazakçaya çevrilmesine katkıda bulundu.

Abjan Kurişjanulı 1973 yılında "XIII-XIV. Yüzyıllardaki Eski Kıpçak Anıtlarının Dili" konulu doktora tezini savundu. Eski Kıpçak yazıtları arasına Türklerin büyük nehirlerinden biri olan İrtiş'ten Avrupa'ya kadar geniş topraklarda yaşayan Kıpçak kabilelerinin ve kabile ittifaklarında birleşmiş diğer Türk halklarının dilinde XI-XVII. yüzyıllarda yazılmış eserleri aldı.

Araştırmacı, eski Kıpçak yazıtlarını, kullanılan harflere göre dört türe ayırmıştır: 1) Arap harfli eski Kıpçak yazıtları;

2) Ermeni harfli eski Kıpçak yazıtları;

3) Rus harfli eski Kıpçak yazıtları;

4) Latin Gotik alfabesiyle yazılmış eski Kıpçak yazıtları.

Bu grupta Eski Rus harfli (Kiril) Kıpçak yazıtları üzerine inceleme yapan Türkolog sayısının çok az olduğunu söylemek gerekir.

Önemli Eserleri

Abjan Kurişjanulı'nın eserlerinin çoğu, Arap harfli eski Türk yazıtlarına adanmıştır. Bu konudaki çalışmaları arasında "Kuman Dilinde Arapça-Farsça Unsurlar" (1962), "Eski Kıpçak Dilinin Anıtları" (1962), "XIII. Yüzyıllardaki Eski Kıpçak Yazılı Anıtları", "Türk-Arap Sözlüğünün Leksikası Üzerine Araştırmalar" (1970), "Söz Atası" (1986), "Eski Türk Yazılı Anıtları" (2001), "Dil Tarihi Üzerine Düşünceler" (2006, 2008), "Eski Kıpçak Dili" (2007, 2009), vb. gibi bilimsel çalışmaları çok önemlidir. Eski Kıpçak dilinde yazılan XIII. asır anıtı "Codex Cumanicus" üzerine yaptığı araştırması, dünya çapında Türkologlar tarafından büyük övgü almıştır. (<https://kazmkpu.kz/1612262548>).

Abjan Kurişjanulı'nın eski Kıpçak Türkçesi eserleri üzerine yaptığı araştırmaları ve bu alandaki özgün fikirleriyle Türkoloji sahasında sonsuza kadar hatırlanacağı açıktır. (<https://kazmkpu.kz/1612262548>).

Rakış Satulı Amirov (1930)

Rakış Amirov, 9 Ocak 1930'da Jambıl bölgesinin Jambıl ilçesine bağlı Jetitobe (şimdiki adıyla Asa) köyünde doğdu. Amirov, 1943-1946 yılları arasında Taraz'daki pedagoji okulunda okudu. 1945'ten 1951'e kadar Kazak Devlet Üniversitesi'nin (şimdi Al-Farabi'nin adını taşıyan Kazak Ulusal Üniversitesi) Filoloji Fakültesi'nde okudu. 1951-1954 yılları bu üniversitenin yüksek lisans okulundan mezun oldu. 1954'ten 1955'e kadar okul öğretmeni olarak çalıştı ve 1955'te "Kazak Dilindeki Bağlaçlar" konulu bilim adayı tezini savundu. 1955'ten 1964'e kadar R. S. Amirov Kazak SSR Eğitim Bakanlığı'na bağlı Pedagojik Bilimler Araştırma Enstitüsü'nde kıdemli araştırmacı, sektör başkanı, müdür yardımcısı olarak çalıştı. 1964-1974 yılları R. S. Amirov, Kazak SSR Bilimler Akademisi Dil Bilim Enstitüsü'nde çalıştı ve 1973'te "Konuşma Dilinin Söz dizimsel Özellikleri" konulu doktora tezini savundu. Tez temelinde "Kazak Konuşma Dilinin Söz Diziminin Özellikleri" adlı bir monografi yayımladı.

1975-1979 yılları R. S. Amirov, Kazak Devlet Üniversitesi'nde Kazak Dili Bölüm Başkanı, filoloji fakültesi dekanı gibi görevlerde bulundu. 1979'dan 1988'e kadar Almatı Yabancı Diller Enstitüsü'nün (şimdiki Kazak Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi) rektörü, bölüm başkanı olarak çalıştı. 1988'den 1992'ye

kadar İbray Altınsarin'in (şimdi İbray Altınsarin Ulusal Eğitim Akademisi) adını taşıyan Eğitim Sorunları Enstitüsü'nde çalıştı. 1992'den beri Al-Farabi Kazak Devlet Üniversitesi'nde (şimdiki Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi) profesör unvanıyla görev yapmaktadır.

R. S. Amirov'un araştırma alanlarından biri, okulda Kazak dili dersinin öğretimi içeriği ve yöntemleridir. Okul için bu dersin bir programını ve ders kitaplarını yazdı. Okul sistemini reforme etme çalışmalarına katıldı ve "Genel Eğitimli Kazak Ortaokulunun Yapısı Kavramı" (1991), "Kazak Dili Dersini Toplum ve Okul Reformuna Uygun Olarak Geliştirme Kavramı" (1992) gibi çalışmaların yazarlarından biri oldu. Başarılı çalışmaları için kendisine Kazak SSR Yüksek Başkanlığının Diploması, "Onur Rozeti" nişanı verildi.

Rakış Amirov, Kazak dilinin gelişimine büyük katkı sağlayan bir bilim adamıdır. Aynı zamanda Kazak dili öğretim yöntemini icat eden ve Kazak dili öğretiminin sorunlarını deneylerle çözmeyi ele alan araştırmacılardan biridir. 1958'de Rus okullarının II-IV. sınıfları için yazılan "Kazak Dili" ders kitabı, dil öğretiminin pratik uygulamasının ilk örneğiydi. 1958 yılında kabul edilen "Kazak Dili Dersinin Toplum ve Okul Reformuna Uygun Olarak Geliştirilmesi Kavramı", "Genel Eğitimli Kazak Ortaokulu Kavramı", "Kazak Ortaokulunda Eğitimin İçeriği Kavramı" gibi belgelerin hazırlanmasına katıldı, Kazak dili üzerine yeni programlar ve ders kitaplarını yazdı. Aynı zamanda Kazak Eğitim Okulları kavramının oluşturulmasına (1989) ve "Kazak Dili" dersi üzerine müfredat ve ders kitaplarının yayımlanmasına aktif olarak katkıda bulunan yazarlardan birisidir.

Önemli Eserleri

1. Rakış, Amirov. (1959). Kazak Dilinde Bağlaçlar, Kazmemokuped Yayınevi, Almatı. 70 s.
2. Rakış, Amirov. (1977). Konuşma Dilin Sözdizimsel Özellikleri. Mertep Yayınevi, Almatı. 92 s.
3. Rakış, Amirov. (1984). Kazak Dili: Dil Bilgisi, İmla, Dil Gelişimi. 1. Sınıflar İçin Ders Kitabı. 15. baskı. Mektep Yayınevi, Almatı. 102 s.
4. Rakış, Amirov. (1986). Kazak Dili: Dil Bilgisi, İmla, Dil Gelişimi. 1. Sınıflar İçin Ders Kitabı. 16. baskı. Mektep Yayınevi, Almatı. 157 s.
5. Rakış, Amirov vb., (1987). Kazak Dili. Dört Yıllık İlkokul 2. Sınıf Ders Kitabı. Almatı. 142 s.

6. Rakış, Amirov. (1988). Kazak Dili: Üç Yıllık İlkokul 1. Sınıf İçin Ders Kitabı. 17. Baskı. Mektep Yayınevi, Almatı. 160 s.
7. Rakış, Amirov. Basit Cümle Söz Dizimi: (Üniversitelerin ve Pedagojik Enstitülerin Filoloji Fakülteleri İçin Ders Kitabı). Mektep Yayınevi, Almatı. 154 s.

Kayırbolat Mukanulı Esenov (1931-1996)

Kayırbolat Mukanulı Esenov, Dil Bilimci, Filoloji Doktoru (1983), Profesör, Kazak söz dizimi, birleşik cümleler ve karmaşık cümleler üzerinde çalışan seçkin bilim adamlarındandır. Esenov, 1931 Yılında Rusya'da doğdu. 1947'de Omsk pedagoji okulundan, 1995 yılında Kazak Devlet Üniversitesi'nden (şimdiki Kazak Ulusal Üniversitesi) mezun oldu. 1947-1950 yıllarda Omsk bölgesindeki yedi yıllık №1 okulunda Kazak dili ve edebiyatı öğretmeni olarak çalıştı. 1955-57 yılları Kokşetaw bölgesindeki Öğretmen Yetiştirme Enstitüsü'nde Kazak dili ve edebiyatı sınıfının başkanı oldu. 1957'den itibaren Kayırbolat Esenov, Ahmet Baytursinov'un adını taşıyan Dil Bilimi Enstitüsü'nde yarım yüzyıla yakın görev yaptı. Hayatını Kazak söz dizimi araştırmalarına adadı. "Modern Kazak Dilindeki Şartlı ve Karşılıklı Yan Cümleler" konulu bilim adayı tezini savundu.

Esenov, Kazak dil biliminin söz dizimindeki karmaşık cümleler kategorisinin teorisyenidir. Doktora tezini "Modern Edebi Dilimizde Karmaşık Cümlelerin Temel Sorunları" üzerine savundu. Kayırbolat Esenov, ayrıca 7 monografi dâhil olmak üzere 200'den fazla bilimsel çalışmanın yazarıdır.

Bilim adamı karmaşık yapılar sorununu derin bir şekilde inceledi ve 1982'de "İlgili Bileşik Cümlelerin Yapısı", 1985'te "Modern Kazak Dilinde Sözdizimsel İlişkiler" adlı monografilerini yayımladı. Seksenlerin sonlarında Esenov, Kazak Ulusal Üniversitesi'nde Bileşik Cümle Söz Dizimi üzerine dersler verdi. 90-91 yılları arasında Esenov, sadece Kazak Ulusal Üniversitesi'nde değil, aynı zamanda Kızlar Pedagoji Enstitüsünde, Kızılorda Pedagoji Enstitüsü'nde bileşik cümlelerin söz dizimi üzerine dersler verdi ve bilim yolunda pek çok öğrenci yetiştirdi (Kapalbekov, 2016: 27).

Önemli Eserleri

1. Esenov, Q (1986). Qazirgi Qazaq Tiliniñ Morfemalar Jüyesi. Qazaq SSR-iniñ «Ğılım» baspası, Almatı. 192 b. (İkinci Yazar – A. Qalıbaeva.).
2. Esenov, Q. (1995). Qurmalas Söylem Sintaksisi. «Bilim» baspası, Almatı. 136 b.
3. Esenov, Q. “Ğılım Jolı”. // Qazaq SSR Oquw Ministirliginiñ Aǵartuw, Joǵarǵı Mektep Jäne Ğılımı Mekemeler Qızmetkerleri Käsip Odaǵınıñ Respublikalıq Komitetiniñ Organı «Qazaqstan Muǵalimi» Gazeti. № 40. 5 Okt-yabr, 1967.
4. Esenov, Q. “Söz Asılı – Xalıqta”. // Qazaqstan KP Jambıl Oblıstıq, Qalalıq Komitetteri Men Eñbekşiler Depwtattarınıñ Oblıstıq Sovetiniñ Organı «Eñbek Tuwı» Gazeti. № 190. 22 Sentyabr, 1967.

Marhabat Tomanov (1932-1988)

Marhabat Tomanov, Filoloji Doktoru (1977), Profesör (1979). 5 Şubat 1932 yılında Kızılorda bölgesi Karmakşı ilçesinde doğdu.

M. Tomanov, 1954 yılında Kazak Devlet Üniversitesi'nden (şimdiki Kazak Ulusal Üniversitesi) mezun oldu. 1957'den 1961'e kadar Kazakistan İlimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde araştırmacı olarak bulundu. 1961'den 1964'e kadar Guryev Pedagoji Enstitüsü'nde (şimdi Atyrau Devlet Üniversitesi) araştırmacı, 1964'ten itibaren Kazak Ulusal Üniversitesi'nde doçent ve bölüm başkanı gibi görevlerde bulundu.

M. Tomanov, Kazak dili ve eski Türk anıtlarının dili hakkında Kazakça ve Rusça olarak yazılmış, 200'den fazla bilimsel ve metodolojik eserin yazarıdır. Eski Türk Yazıtları, Kazak Dili Gramerinin Tarihi, Söz Dizimi, Stilistik, Üniversiteler İçin Ders Kitapları ve Çalışma Rehberleri, bunlardan sadece bazılarıdır. (<https://kk.wikipedia.org>, Erişim Tarihi: 13.12.2021).

Modern Kazak kelimesinin tarihsel oluşumu, anlamsal, kişisel ve işlevsel gelişimi, her şeyden önce dilde isim ve eylem anlamlı isimlerin sınıflandırılması ile ilişkilidir. Bu sınıflandırmanın temel nedenini belirleyen Marhabat Tomanov, "fonetik olarak benzer temellerin tarihsel gelişim sırasında yaratıldığını" söyler. Bilim adamı sadece isim köklerinin doğasını belirlemekle kalmamış, aynı zamanda onların gelişim sistemini, gramer kategorilerinin oluşumunu da açıklamıştır. Eski veriler ışığında kapsamlı ve karşılaştırmalı çalışmalarıyla Türk dillerinin fonetik ve morfolojik yapılarının ana özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Türk dillerinin başlıca sistematik yapısını tanımlayarak ortak özelliklerini göstermiştir. Marhabat Tomanov, Türk halk-

larının sosyal, ekonomik ve tarihi özelliklerine uygun olarak, modern Türk halklarının tarihsel etnogenez yapılarıyla farklı lehçeleri konuşan boylardan oluştuğunu dikkate almış, edebi dili oluşturan ana kanalı bulmuş ve böylece dilin temel kalıplarını tespit etmiştir (Salkınbay 2012).

M. Tomanov, Altay araştırmalarına ve Türk dilinde oluşturulan bilimsel fikir ve sonuçlara dayanarak Kazak dilinin ilk tarihsel gramerini yazdı. Bu eser, bugüne kadar bireysel bir ders kitabı ve benzersiz bir çalışma olarak kabul edilmektedir.

Marhabat Tomanov'un "Kazak Dilinin Tarihsel Dil Bilgisi Sorunları" (1974), "Köklerin Gelişimi Üzerine" (1974), "Zarfların Tarihinden" (1975), "Tarihsel Dil Bilgisi Sorunları" (1975'te ikinci yazar - T. Kordabaev), "Eski Türk Yazısının (Orhon-Yenisey) Anıtları" (1963), "Kaşgarlı Mahmud (XI. Yüzyıl)", "Kaşgarlı Mahmud, Türk Dillerinin Fonetik Yapısı Üzerine" (1971), "Tarihi Morfoloji Çalışmasında Eski Mirası Kullanma İlkeleri Üzerine" (1976), "Eski Türk Yazılı Anıtları – Kazak Dilinin Morfoloji Tarihini İncelemek İçin Bir Kaynak" (1977) gibi eserlerinin her biri, karmaşık bir konunun yükünü taşımaktadır. M. Tomanov, "Kazak Sözlükçülüğünün İlk Versiyonu" (1968) adlı tarihsel sözlükçülük makalesiyle başlayarak, Rusça-Kazakça sözlüklerin geliştirilmesine katıldı. Bunların arasında yazarın inşaat, mimari, fizik, astroloji, hukuk, pedagoji, psikoloji alanlarında iki dilli bir endüstri terimleri sözlüğü bulunmaktadır. Ayrıca Tomanov, birçok terminolojik sözlüklere ön söz yazdı ve bunların yayımlanmasına destek oldu.

Uluslararası Türkoloji Komitesi Üyesi, Filoloji Doktoru Profesör M. Tomanov'un bilimsel çalışmaları çok yönlüdür. Dil alanında hemen hemen yazmadığı, uğraşmadığı konu yoktur. Bu, Tomanov'un ilmî derinliğinin kanıtıdır.

Önemli Eserleri

1. Tomanov, M. (1974). Kazak Dilinin Tarihsel Dil Bilgisi Sorunları.
2. Tomanov, M. (1974). Köklerin Gelişimi Üzerine.
3. Tomanov, M. (1975). Zarfların Tarihinden.
4. Tomanov, M. (1975). Tarihsel Dil Bilgisi Sorunları. (İkinci Yazar - T. Kordabaev).
5. Tomanov, M. (1963). Eski Türk Yazısının (Orhon-Yenisey) Anıtları.
6. Tomanov, M. (19). Kaşgarlı Mahmud (XI yüzyıl).
7. Tomanov, M. (1971). Kaşgarlı Mahmud, Türk Dillerinin Fonetik Yapısı Üzerine.

8. Tarihi Morfoloji Çalışmalarında Eski Mirası Kullanma İlkeleri Üzerine (1976).

9. Tomanov, M. (1977). Eski Türk Yazılı Anıtları – Kazak Dilinin Morfoloji Tarihini İncelemek İçin Bir Kaynak.

Seyilbek Muhamedjarulı İsayev (1935-1999)

Seyilbek Muhamedjarulı İsayev, Omsk bölgesinin Nazıvay ilçesine bağlı Kurenayır köyünde doğdu. 1957 yılında Pedagoji Okulu'ndan mezun olduktan sonra Kazak Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ne girdi. 1962'de üniversiteden onur derecesiyle mezun oldu ve Kazak SSR İlimler Akademisi Dil Bilim Enstitüsü'ne genç araştırmacı olarak girdi. 1966 yılında “1920’li Yıllardaki Süreli Yayınların Dili” konulu bilim adayı tezini savundu. 1968 yılının başından itibaren öğretmen olarak çalışmaya başladı. 1974'te "Kazak Süreli Yayın Dilinin Oluşumu ve Gelişimi" konulu doktora tezini savundu. Eylül 1989'da Profesör S. M. İsayev, Kazak Devlet Kızlar Pedagoji Enstitüsü Rektörlüğüne atandı. 1995 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bilimler Akademisi'nin Muhabir-Üyesi, Doğa Bilimleri Akademisi Akademisyeni, 1996 yılında Yüksek Öğretim Akademisi Akademisyeni seçildi. Kazak SSR İlimler Akademisi Baytursinov'un adını taşıyan Dil Bilim Enstitüsü'nde Kazak dili ve diğer Türk dillerinde doktora tezlerini savunma konseyi üyesi olarak seçildi. S. M. İsayev, 200'den fazla bilimsel metodolojik eserin yazarıdır. 1981'de, "En İyi İş İçin", "Emek Gazisi" madalyaları ve 1992'de İbray Altınсарın'ın adını taşıyan madalyalarla ödüllendirildi (<https://kk.wikipedia.org>, Erişim Tarihi: 13.12.2021).

Bilim adamının çalışmalarının en önemli alanlarından biri Kazak dilinin tarihidir. Bireysel kelimelerin ve gramer figürlerinin tarihini, oluşumunu, gelişimini ve değişim süreçlerini inceleyen bilim adamı, yavaş yavaş edebi dilin karmaşık sorunlarına geçti.

S. İsayev, aynı zamanda çeşitli ders kitaplarının ve el kitaplarının yazarıdır. "Modern Kazak Dili (Morfoloji)", "Dil Bilgisi Kursu Üzerine Teorik ve Uygulamalı Derslerin İçeriği" (1991), "Cümle Tahlili Yöntemleri" (1985) gibi ders kitaplarını yazdı ve öğrencilere dil teorisini öğretmenin yollarını aradı. Ayrıca lise, akşam vardiyası okulları ve üniversiteler için çeşitli ders kitapları da yazmıştır.

Profesör S. İsayev'in engin Rusça bilgisi, Rus ve Kazak dillerini karşılaştırma ve tipolojik araştırmalar yapmasına büyük bir fırsat oldu. "Kazak ve Rus Dil-

lerinin Fonetik Sisteminin Karşılaştırmalı Tipolojisi, (Tablo Olarak)" (1996), "Kazak ve Rus Dillerinin Karşılaştırmalı Tipolojisi" gibi çalışmaları, bilim insanının bu alanda önemli araştırmalar yaptığı gerçeğine tanıklık eder. İsayev, diğer yazarlarla birlikte Rusça-Kazakça, Kazakça-Rusça sözlükler de yayımlamıştır.

Rektörlükteki yoğun çalışmalarına rağmen Profesör S. İsayev, takipçilerini eğitmek, bilimsel rehberlik ve tavsiye sağlamak için zaman buldu. Bilim adamı, cumhuriyetler arası, ve uluslararası konferanslar ile çeşitli bilimsel etkinliklere katıldı ve raporlar sundu. İsayev'in danışmanlığı ile bir doktora tezi ve dokuz bilim adayı tezi savunuldu. Seçkin bir bilim adamı, iş lideri, usta organizatör, sevgili öğretmen, nitelikli uzman olan İsayev Seyilbek Muhamedjarulı 9 Haziran 1999'da vefat etti.

Önemli Eserleri

1. İsayev, S. (1973). Sovyet Döneminde Kazak Edebi Dilinin Gelişimi
2. İsayev, S. (1976). Kazak Edebi Dilinin Gelişimi, Oluşum Aşamaları.
3. İsayev, S. (1983). Süreli Yayın Dilinin Gelişimi.
4. İsayev, S. (1985). Cümle Tahlili Yöntemleri.
5. İsayev, S. (1991). Modern Kazak Dili (Morfoloji).
6. İsayev, S. (1989), (1996). Kazak Edebi Dili Tarihi.
7. İsayev, S. (1996). Kazak ve Rus Dillerinin Fonetik Sisteminin Karşılaştırmalı Tipolojisi (Tablo Olarak).
8. İsayev, S. Kazak ve Rus Dillerinin Karşılaştırmalı Tipolojisi.

Sonuç

Bağımsızlıktan önce, Kazak ulusunun geleceği için yorulmadan çalışan Kazak aydınlarının bilimsel araştırmalarının tanınmasına ve bu insanların değerli miraslarını yaygın ve açık bir şekilde tanıtılmalarına izin verilmediği için söz konusu bilim insanlarının Türk dünyası nezdinde yeterince tanınmadıkları bilinen bir gerçektir.

Sovyet dönemi araştırmalarında dilin fonetik sistemini, sözcük bilim temeli, gramer yapısını, onomastik, terminoloji gibi bilim alanlarının sorunlarını, Kazak dilinin tarihsel aşamalarını ve gelişim kaynaklarını inceleyen, Kazak dilinin sorunlarını, Kazakça yazım (imla) ve Kazak dilinin öğretim yöntemlerini araştıran, Kazak

akademik dil bilimini oluşturan bilim adamlarının çalışmaları, Kazak dil biliminin sorunlarını çözüm için esasında bir mihenk taşıdır.

Özellikle Ahmet Baytursinov, K. Jubanov, I. Kenesbayev, G. Musabayev, M. Balakayev, R. Sızdıkova, N. Sauranbayev, A. Iskakov vb. gibi bilim adamlarının çalışmalarındaki önemli bulgular, teorik araştırmalar ve yeni metodolojiler Kazak dil biliminin ayrı bir bilim dalı olarak oluşturulmasının ve kendi okullarının gelişmesinin önünü açmıştır. Bağımsızlık sonrası dönemde Kazak dil bilimi/dil bilgisi çalışmalarının gelişimi bu bilimsel miras üzerinde yeni bir ivmeye ve karaktere kavuşmuştur.

Kazak dil biliminin oluşum ve gelişiminin her zaman aynı düzeyde olmadığı açıktır. Bilim alanındaki bazı başarılar, şüphesiz zamanla tarihi bir miras haline gelmiştir. Kazak dil biliminin oluşumu ve gelişimi hakkında konuşurken bu konu dikkate alınmalıdır.

Sovyet döneminde Kazak dil bilimi/dil bilgisi alanında yapılan çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

Fonetik

1960-1980 yıllarında I. Kenesbayev ve J. Aralbayev'in eserlerinde Kazak dilinin fonetik sistemi incelenmiştir. I. Kenesbayev Kazak fonetiğinin temel problemlerinden, yani fonemlerin oluşumu ve sınıflandırılması, hecelerin oluşumu ve değişimi, seslerin uyumu gibi sorunlardan söz etmiştir. (Kenesbayev, Modern Kazak Dili, Almatı, 1962), (J. Aralbayev, Kazak Fonetigi Üzerine Etütler, Almatı, 1988). 1986 yılında Kazakistan'da Deneysel Fonetik Laboratuvarı bünyesinde Fonetik Bölümü açılmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren Kazak dilinin fonetik sistemi uyum yasası açısından ele alınmaya başlanmıştır.

Sözcük Bilim

Ulusal Bilimler Akademisi'nin temelini atan ve Kazak dil biliminin oluşumuna önemli katkılarda bulunan seçkin bir bilim adamı ve halk figürü olan İsmet Kenesbayev (1907-1995), 1944'te "Kazak Dilindeki Deyimler" adlı doktora tezini savundu. "Kazak-Rus Sözlükleri" (1945, 1952, 1954), "Rus-Kazak Sözlüğü" (1946, 1954), 10 ciltlik "Kazak Dilinin Açıklayıcı Sözlüğü" (1974-1986) gibi temel eserler, Kazak dilinin sözlük bilimi üzerine yapılan akademik yayınlardı. 15 ciltlik "Kazak Dilinin İzahlı Sözlüğü", Kazak edebi dilinin kapsamlı bir sözlüğü oldu. Uzun yıllar süren toplu çalışma, 106.000 kelimele geniş bir açıklayıcı sözlüğün oluşturulmasıyla sonuçlandı. Dil bilimci Gayniden Musabayev (1907-1981), çalışmalarında Ka-

zak dilinin kökenini incelemekle özel olarak uğraştı. Bilim adamı; dil tarihi, etimoloji, sözcük bilim, sözlükçülük, Türk yazılı anıtları gibi edebi dil sorunlarına aktif olarak katkıda bulundu. Akademisyen Şora Sarybayev'in eserleri Kazak lehçesi, sözlük bilimi, bibliyografya, terminoloji, dil bilgisi bölümlerine ayrılmıştır. 1976'da ayrı bir monografi olarak yayınlanan "Kazak Bölgesel Sözlük Bilimi" doktora tezi, Kazakistan'daki Türkoloji araştırmalarına yeni bir ivme kazandırdı. İki dilli (bazen üç dilli) sözlükler geliştirildi ve deyimsel, imla, toponimik, endüstri (tıbbi, tarımsal), etimolojik gibi bilimsel sözlükler yayımlandı.

K. Ahanov, "Kazak Dili'nde Kelime Sorunları" (1955) adlı ders kitabında isimlerin tekil ve genel anlamlarını analiz etti. A. Bolganbayev ise "Kazak Dilinin Sözcük bilimi" (1968) adlı eserinde tekil ve ortak isimlerle ilgili kapsamlı bilgiler verdi.

Morfoloji

Modern Kazak dilinin morfolojisinin incelenmesi, Sovyet döneminde Kazak dil biliminin, Kazak dilinin gramer yapısı ve sisteminde en önemli konulardan biriydi. Kazak bilim adamları bu konuyu ele aldıklarında, bireysel dilin ötesine geçerek Türk dilleri alanında araştırmalar yaptılar. Bu bağlamda dilin tarihsel karşılaştırmalı gramerini yazmak, dilin gramer yapısı gelişiminin yasalarını açıklayan normatif gramer eserlerini hazırlamak ana gündemdi. Bu bağlamda K. Jubanov, I. Kenesbayev, N. Sauranbayev, M. Balakayev, G. Musabayev, I. Mamanov, A. Iskakov, M. Tomanov, T. Kordabaev gibi dilcilerin önemli araştırmalarından söz edebiliriz.

Söz Dizimi

Kazakistan'da cümle bilgisi veya söz dizimi çalışmaları ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Özellikle Kazak dilinin söz dizimi alanı içerisinde bileşik cümle konusu özel bir yere sahiptir. A. Baytursinov, Kazak dil bilimindeki bileşik cümlelerin söz dizimi sorununa ilk dikkat çeken kişidir. Bilim adamının "Dil Aracı" çalışmasında başlayan bileşik cümlelerin sorunları, S. Amanjolov, N. Sauranbayev, S. Jienbayev, M. Balakayev, T. Kordabaev, K. Esenov, R. Amirov gibi tanınmış bilim adamlarının araştırma çalışmalarında analiz edilmiştir. 1940 yılında S. Amanjolov'un "Kazak Dilinin Bilimsel Söz Diziminin Kısaca Kursu" adlı eseri yayımlandı. 1948'de N. Sauranbayev'in "Kazak Dilinde Birleşik Cümleler" ve 1953'te "Kazak Dili" adlı eserleri yayımlandı. 1954'te "Modern Kazak Dili ve Cümle Bilgisi" adlı komisyon çalışması yayımlandı. 1961'de M. Balakayev ve T. Kordabaev'in ortaklaşa yazdığı "Modern Kazak Dilinin Söz Dizimi" yayımlandı. 1979'da A. Nurmanova'nın "Kazak Dilinde Cümlelerin Tonlamasını Öğretme Sorunları" ve 1982'de "Modern Kazak Dili" gibi ders kitapları yayımlandı. Bugün Kazakistan'da birleşik

cümlelerin problemlerini teorik ve pratik açıdan kapsamlı bir şekilde inceleyen bu gibi pek çok bilimsel çalışma bulunmaktadır.

Sonuç olarak Sovyet döneminde Kazak dil bilimi/dil bilgisi çalışmaları incelendiğinde, bu dönemde çok ciddi ve emek ürünü bilimsel çalışmaların ortaya konduğunu söylemek doğru olacaktır. Bu dönemdeki en başarılı yılların ise 1950-1980 arası olduğu kabul edilebilir. Dönemin siyasi zorluklarına rağmen Kazak aydınları ana dillerine sahip çıkmışlar, Kazak dilini tüm yönleriyle bilimsel metodlarla incelemeyi başarmışlardır. Türkoloji kendilerine minnet ve şükran borçludur.

Kaynakça

- Abilkasimov, Babaş, *XIX. Ğasırdañ Ekinşi Jartısındağı Qazaq Ādebi Tili*, Almatı, 1982.
- Abişeva, K. M., Ömerova, S. K., *Dil Biliminin Araştırma Tarihi, Monografi*, TAU Üniversitesi, Astana, 2019.
- Aliyeva, B., Jaumbayev, S. U., “Ahmet Baytursynov'un Hayatı ve Sosyo-Politik Etkinliği”, // *Qazaqstan Tarihi* (Erişim Tarihi: 05.09.2019).
- Amır, Rakış, *Biyobibliyografik Dizin*, Derleyicisi: [J. Amirova ve diğerleri]; Sorumlu Editör: B. Kadiyev, Kazak Üniversitesi, Almatı 2005.
- Aytbayulı, Ömirзақ, “Ğibrattı Ğumır”, // *QOJALAR. KZ - Tarih. Tanım. Tağlım*, (Erişim Tarihi: 26.12.2017).
- Balakayev, Maulen, *O Tyurkologičeskih İssledovaniyah S. K. Kenesbayeva, v sb.: İssledovaniya Po Tyurkologii*, Alma-Ata 1963.
- Baytursınulı, Ahmet, *Altı Tomdıq Şığarmalar Jınağı*, Cilt: I, El-şejire, Almatı, 2013.
- Boranbay, Bolat, *Kazak Dil Bilgilerinin Oluşumu ve Gelişimi*, (S.S. Jyenbayev'in Çalışmalarına Dayanarak) Ders Kitabı, Almatı 2013.
- <http://www.cga.kz/> 29.11.2021. Kazakistan Cumhuriyeti Kültür ve Spor Bakanlığı Merkez Devlet Arşivi (Erişim Tarihi: 08.01.2019).
- <https://engime.org/> (Erişim Tarihi: 06.12.2021).
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/baytursunov-ahmed/> (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
- <https://kazmkpu.kz/1612262548> (Erişim Tarihi: 28.11.2021).
- https://mtdi.kz/main/oku_adisteme/q/1/id/779 (Erişim Tarihi: 28.11.2021).
- <https://tbi.kz/AbdualıKaydar> (Erişim Tarihi: 13.12.2021).

<https://termincom.kz/assets/pdf/fccc01431d3e67547942d7aa722f633c.pdf>. (Erişim Tarihi: 19.03.2022).

https://www.mtdi.kz/main/tilshi_portfeli/id/378/q/1 (Erişim Tarihi: 27.11.2021).

Jaqipov, Jantas, “66 Jıl Til Dep Tınım Tappağan Ğalıp Turalı Bir Üzik Sır”, // “Qasım.KZ” portalında jariyalanğan maqaladan alındı. 14.08.18.

Jubanov, Kudaybergen, *Genel Baskı Başkanı, Filoloji Doktoru, Profesör M. Malbakov*, Ahmet Baytursinov Dil Bilimi Enstitüsü, Almatı 2013.

Kapalbekov, Bijomart, “Profesör Kayırbolat Esenov'un Kazak Sintaksındaki İzleri”, // *Ana Dil №2 (27)*, Uluslararası Sosyo-Politik, Edebi-Bilimsel Almanak, 2016.

Kazak Dili Ansiklopedisi, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim, Kültür ve Sağlık Bakanlığı, Kazakistan Gelişim Enstitüsü, Almatı 1998, 509, ISBN 5-7667-2616-3

Mankeyeva, Jamal, “Kelime Tablosunu Oluşturan Bilim Adamı” // *Massaget.kz*. (Erişim Tarihi: 18.11.2021).

Mutlu, Hüseyin Kahraman, “Ahmet Baytursinov’un Hayatı ve Dil Araştırmaları Hakkında Düşünceler”, *Ahmet Baytursinov’un Mirası: Araştırma, Sistemleştirme ve Tanıtım, Uluslararası Bilimsel-Teorik Konferansın Materyalleri*, Eltanım Baspası, Almatı 2017.

Özdemir, Emin, “Ahmet Baytursinov’un Hayatı ve 20. Yüzyılın Başında Kazakistan’da Eğitim Faaliyetleri İçindeki Yeri”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 22, Aralık, 2008.

Salkınbay, Anar, *Dil Tarihini Araştırmış Başarılı Bir Bilgin* // Egemen Qazaqstan, 18 Şubat 2012.

Sarıbayev, Ş., “İsmet Kenesbayeviç Kenesbayev”. // «Narodı Azii i Afriki», 1967.

Şen, Hilal, *Ahmet Baytursinov “Edebiyet Tanıtığı” (Dil İncelemesi-Metin-Dizin)*, Danışman: Doç. Dr. Süleyman EFENDİOĞLU, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dil: Türkçe, Yıl: 2014, 490 s.

Türk, Vahit, “Kazak Aydınlanma Hareketi içerisinde Ahmet Baytursin ve Çalışmaları”. *Tarihtarih.com*, (Erişim Tarihi: 19.03.2015).

Yavuz, Esra, “Kazak Türkçesinin Bilge Anası: Rabiğa Sızdıkova (1924-2020)”, *Prof. Dr. Avni Gözütok -Armağan Kitap-*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2020.